

Vilniaus pedagoginis universitetas

Lietuvių kalbotyros katedra

Kristina Maliejūtė

BIBLINIŲ FRAZEOLOGIZMŲ KELIAS Į LIETUVIŲ KALBĄ

Magistro darbas

Vadovas
prof. V. Drotvinas

Vilnius 2006

TURINYS

1. PRATARMĖ.....	3
2. ĮVADAS.....	5
2.1 Biblijos vertimų į lietuvių kalbą istorijos.....	5
2.2 Biblija – frazeologizmų šaltinis.....	11
3. KAI KURIOS PASTABOS APIE LIETUVIŠKŲ BIBLIJŲ RAŠYBĄ	14
3.1 Balsių rašyba.....	14
3.2 Priebalsių rašyba.....	16
3.3 Dvigarsių rašyba.....	18
3.4 Kiti rašybos atvejai.....	19
4. LEKSIKOS ATITIKMENŲ IEŠKOJIMAS.....	22
4.1 Leksiniai sinonimai.....	22
4.2 Skolinių ir naujadarų vartojimas.....	27
5. BIBLINIŲ FRAZEOLOGIZMŲ SINTAKSĖ	39
6. FRAZEOLOGIZMŲ MORFOLOGINĖS YPATYBĖS.....	54
7. IŠVADOS.....	61
8. SUTRUMPINIMAI.....	63
8.1 Biblijos knygų sutrumpinimai.....	64
9. ŠALTINIAI.....	65
10. LITERATŪRA.....	66

1. PRATARMĖ

Magistro darbe bus nagrinėjami bibliniai frazeologizmai (dėl termino žr. p. 11) senuosiuose ir dabartiniuose Biblijos vertimuose į lietuvių kalbą. Problema lietuvių kalbininkų bemaž netyrinėta. Apie Juozapo Arnulfo Giedraičio (1754-1833), Frydricho Kuršaičio (1806-1884) Šventojo Rašto vertimus tiriamųjų darbų mažai teturime. Apie juos šiek tiek užsiminta Zigmo Zinkevičiaus, Jono Palionio lietuvių kalbos istorijos darbuose. Jono Bretkūno (1536-1602) Biblijos rankraštį kur kas išsamiau tyrinėjo Viktoras Falkenhahnas, Jonas Palionis, Jochenas Dietrichas Rangė. Apie Juozapo Skvirecko (1873-1959) Naujojo Testamento vertimo kalbą yra rašęs Adomas Jakštas¹, Pranas Skardžius. Vienas naujausių Biblijos kalbos tyrimų yra Broniaus Maskuliūno straipsnis, kuriame autorius trumpai apžvelgia Biblijos vertimų istoriją ir kalbos ypatybes (tiesa, nesiedamas jų su bibliniais posakiais).

Ligi šiol nepasirodžius reikšmingesnių tyrinėjimų, autorei atrodo aktualu imtis šios temos nagrinėjimo. Iš sukauptos biblinių frazeologizmų tyrimo analizei medžiagos aiškiai matyti, kad tie patys bibliniai posakiai vieno autorių išverčiami vienaip, kitų – kitaip. Iš visų Biblijos vertimų pasirinkti žymiausių autorių Šventojo Rašto vertimai, geriausiai reprezentuojantys tam tikrus kalbos norminimo etapus ir rodantys biblinių frazeologizmų kalbos lygmenų raidą. Todėl šiame darbe pateikiama pirmiausia preliminarinė kalbos lygmenų J. Bretkūno, J. A. Giedraičio, F. Kuršaičio, J. Skvirecko, Ekumeninio Šventojo Rašto vertimų biblinių frazeologizmų analizė.

Biblinių posakių, virtusių bibliniais frazeologizmais, skaičius žodynuose įvairuoja. Šiame darbe, remiantis 5 minėtais šaltiniais, aptariama per 370 biblinių frazeologizmų variantų. Stengtasi aptarti kuo nors įdomesnius, konkrečiam teiginiui tinkančius biblinius frazeologizmus. Detalesnei analizei išsirinkti 125 bibliniai frazeologizmai.

Biblinių frazeologizmų vartojimas, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, suaktualėjęs. Šią problemą iškėlė Valerija Vaitkevičiūtė „Posakių ir žodžių žodyno“ (1998 : 19–526) pratarinėje, pastebėjusi, kad jų nepateikia nei „Lietuvių kalbos žodynas“ (1–18 t.; 1968–1997), nei sovietmečiu išleisti lietuvių kalbos frazeologijos žodynai (p. 11). Šioje knygoje bibliniai frazeologizmai (227 posakiai) pateikti lotyniškai ir lietuviškai (kai kurie tik lietuviškai).

¹ Tikroji Adomo Jakšto pavardė – Dambrauskas (LS 1996 : 69).

Biblija yra unikalus mūsų kultūros istorijos reiškiny, kurio įtaką bei įvairiausių atgarsius kas žingsnis atpažįstame mūsų mene, literatūroje, mąstysenoje ir net **kalbos** dariniuose. <...> Per dvidešimt mūsų eros amžių nebuvo kito literatūros veikalo, turinčio tokią gausybę skaitytojų, nė vieno tiek daug kartų neperrašinėta, o vėliau tiek nespausdinta, nė vieno neišversta į tiek kalbų (Swiderkowna 2001 : 7-8).

Magistro darbo tikslas – pasiaiškinti, kaip lietuvių kalbos frazeologija praturtėjo bibliniais posakiais.

Šio darbo pagrindinis metodas – lyginamasis. Jame lyginami bibliniai frazeologizmai, nurodomi jų tolesnės raidos variantai iki šių dienų. Be to, naudojamas ir aiškinamasis metodas – žodžių, jų formų ir konstrukcijų variantų raidos komentavimas.

Bibliniai frazeologizmai pateikiami šia tvarka:

- 1) antraštiniu frazeologizmu eina Senojo Testamento (1990–1991) ir Naujojo Testamento (1972) leidimo bibliniai posakiai (iškelti V. Vaitkevičiūtės žodyne);
- 2) visi kiti bibliniai frazeologizmai pateikiami chronologiškai.

Darbas susideda iš pratarinės (p. 3), įvado (p. 5), atitinkamų darbo dalių, kuriose apžvelgiama biblinių frazeologizmų rašyba (p. 14), leksika (p. 22), sintaksė (p. 39), morfologija (p. 54). Be to, pateikiamos išvados (p. 61), literatūros ir Biblijos knygų sutrumpinimai (p. 63-64), šaltiniai (p. 65) bei literatūra (p. 66).

Norėtusi nuoširdžiai padėkoti šio darbo vadovui profesoriui Vincentui Drotvinui už tai, kad skatino pasigilinti į kalbos istoriją, susipažinti su Biblijos kalbos problematika. Žinoma, dėkoju už vertingas pastabas, padėjusias tobulinti šį darbą.

2. ĮVADAS

2.1 Biblijos vertimų į lietuvių kalbą istorijos

Biblija, arba Šventasis Raštas, įvairaus tipo leidiniuose apibrėžiama skirtingai. Biblija – judėjų ir krikščionių religijos mokymo pagrindas (MLE 2000 : 170). Biblija apibūdinama kaip senųjų Artimųjų Rytų literatūros antologija, hebrajų kultūros paminklas, apreikštąsias tiesas perteikiantis žmogaus minties formomis (Čiočytė 1999 : 18). Biblija yra tikras šedevras: tai, kas joje pasakojama, prasideda akmens amžiuje ir baigiasi Romos imperijos pasaulyje. Vėliausiai parašytos jos dalys yra beveik 2000 metų senumo. Tačiau milijonai žmonių nuolat ją skaito, ir kiekvienas pasisemia iš jos stiprybės kasdieniniam gyvenimui. Dažnai žmonės buvo pasiryžę aukoti dėl jos gyvybę, ir iki šiol dar krikščionys, kad ir kurioje pasaulio dalyje gyventų, stengiasi žūtbūt ją įsigyti (BE 1992 : 86).

Šventasis Raštas buvo rašomas vienuolika šimtmečių. Senojo Testamento knygos buvo perduotos hebrajų kalba, išskyrus aramėjų kalba parašytus kai kuriuos skaitinius (Šv. R. 1998 : 12). Senojo Testamento knygų tekstas, ne kartą atnaujinamas ir redaguojamas, susiklostė maždaug per tūkstantį metų. Naujasis Testamentas buvo parašytas graikiškai. Jo vertimai į lotynų kalbą pasirodė vėliau. Svarbiausias šv. Jeronimo viso Šventojo Rašto vertimas į lotynų kalbą, kuris vadinamas Vulgata. Jo vertimą Katalikų bažnyčia tebelaiko oficialiu (norminiu) Šventojo Rašto vertimu. Pagal jį parengta daugybė kitų vertimų. Abu Testamentai vienas kitą paaikškina, papildo.

Lietuvių, kaip ir daugelio Europos tautų spauda, prasidėjo nuo religinių knygų. Reformacijos dėka XVI a. Šventasis Raštas buvo pradėtas versti į Europos tautų gimtąsias kalbas. Spausdinimo technikos išradimas taip pat padėjo sparčiau negu bet kada anksčiau platinti Bibliją. Būtent šie veiksniai paskatino išversti Bibliją. Tai gana sunkus ir atsakingas uždavinys. „Anuo metu rašyti gimtąja kalba (nelotyniškai) buvo neįprasta, tad tokie veikalai kaip Liuterio Biblija daug prisidėjo prie Europos kalbų formavimosi“ (Lane 2000 : 430). „Nuo reformacijos (kuri ypač pabrėžė Dievo žodžio skelbimą gimtosiomis kalbomis) laikų lietuviški vertimai į lietuvių kalbą skaidosi į 2 grupes – protestantiškuosius (evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų) ir katalikiškuosius“ (Tumelis 2003 : 146).

Ištisus šimtmečius Biblija buvo cituojama plačiai skaitomose Anglijos knygose; ne tiktai atskiri žodžiai, bet ir idiominiai (dažnai pažodiniai) posakiai įėjo į anglų kalbą (Смит 1959 : 110).

Rusų kalbos frazeologizmų ištakas randame Biblijos rašytiniuose tekstuose. Sąlyginai juos galima pavadinti „biblizmais“ – tai kalbos vienetai, kurie perimti iš Biblijos, jų vartojimas įprasminas personažų vardais, realijomis ir siužetais. Biblija turėjo didelę įtaką krikščionių gyvenime ir tautinės kultūros vystymosi procese. <...> Rusų biblinių frazeologizmų semantika įvairi: jose atsispindi žmogaus charakterio savybės, emocijos, reiškiniai ir situacijos. Dauguma tokių posakių reiškia neigiamas žmogaus savybes: nuodėmę, gudrumą, veidmainystę, apgaule, išdavystę, kančią, sielvartą, kerštą ir t. t. <...> Dalis biblizmų nėra aktyviai vartojami kalboje, jie nėra literatūrinės kalbos dalis, bet jų pasitaiko meninės literatūros kūriniuose, kuriuose siekiama geriau sukurti personažą. <...> Gera žinodami rusų biblinių frazeologizmų reikšmę galima prasmingai ir plačiai naudoti juos įvairiose kalbinėse situacijose, taip pat pažinti pasaulinės kultūros lobynus (Махмутова, Хисамова 2001 : 205-212). Biblinės kilmės rusų frazeologija, jos vartojimas – tai prizmė, kurioje savotiškai atsispindi socialinė Rusijos struktūra, kalbos raida ir patirtis (Хлебда 2001 : 129-130).

Biblinio stiliaus išskirtinumas glūdi pačiame Biblijos tekste ir jo atsiradime. <...> Biblinis stilius pasireiškia specifinėmis metaforomis, hebraizmais, frazeologinėmis ir sintaksinėmis kalkėmis (kopijomis) (Штайн 2001 : 131).

Tyrinėtojai nurodo, kad vienas iš būdingiausių lietuvių kalbos bažnytinio stiliaus bruožų – religinių terminų ir biblinių tikrinių vardų gausumas. <...> Kitas bažnytinio stiliaus bruožas – knyginės, verstinės sintaksinės konstrukcijos, atsiradusios dėl pažodinio, kartais ir vergiško sekimo originalu norint neiškreipti religinio turinio, religinių dogmų. <...> Ryškus pavyzdys, rodąs, kaip didaktinėje bažnytinio stiliaus atmainoje vykusiai panaudotos liaudies kalbos stilistinės priemonės, gali būti Daukšos Postilė. Nors jos sintaksė, ypač sakinio struktūra, dėl originalo (Vujeko Postilės) pažodinio vertimo yra gerokai nutolusi nuo liaudies šnekamosios kalbos, tačiau jos leksika ir frazeologija vietomis žėrėte žėri liaudiškais palyginimais bei epitetais, liaudiškais vaizdiniais veiksmažodžiais (Palionis 1995 : 91). Tos pačios nuomonės laikosi ir Jurgis Lebedys. Jis teigia, jog Daukša pralenkė savo pirmtakus vertimo menu. Apskritai imant, katekizme, kaip ir kituose lietuviškuose XVI a. leidiniuose, dominuoja pažodinis vertimo principas. Kalba, iš kurios verčiama, yra lyg modelis, kuriam stengiamasi prilygti. Dėl to mažiau paisoma savo kalbos specifikos, jos vidinių dėsnių. Tačiau Daukša

turėjo gerą kalbos jausmą ir versdamas pažodinio principo akiai nesilaikė. <...> Jis ne tik tiksliai ir taisyklingai, daugiausia gražiai lietuviškai išvertė originalą, bet prilygo jam ir stilistiniu atžvilgiu. Ne kartą jaučiame visai laisvą, nė kiek originalo nevaržomą Daukšos žodį, natūralų iškalbingumą (Lebedys 1977 : 65).

Kun. Vaclovas Aliulis, redagavęs Česlovo Kavaliausko Naujojo Testamento leidimą (1972), taip kalba apie vertimą: „Kitados buvo griežčiau reikalaujama žodinio tikslumo, o dabar – kuo pilnesnio minties atitikimo, todėl šiandieniniai vertėjai turi didesnę laisvę, parinkdami savosios kalbos posakius, bet kartu – ir labai didelę atsakomybę už minties tikslumą“. Ir toliau savo kaip redaktoriaus uždavinį jis taip apibrėžia: „Redaktoriaus uždavinys buvo patikrinti ir, kur reikia, patobulinti vertimo kalbą. Kad tobulindamas nepagadintum, neiškreiptum minties, reikėjo ištiesai gilintis į tekstą su visais niuansais. Kadangi su panašiomis problemomis susiduria ir kitų tautų vertėjai, teko atsidėjus lyginti mūsų vertimą su naujaisiais vertimais į prancūzų, vokiečių, italų, anglų kalbas. Lyginimas padėdavo nustatyti ieškomąją „aukso vidurį“ tarp griežtumo ir laisvumo, padrąsindavo ieškoti tikslesnės išraiškos“ (Aliulis 1973 : 346).

Kiekvienas vertimas, net geriausias, visada šiek tiek iškraipo originalą. Keletas vertėjų, be abejonės, pateiks keletą skirtingų tekstų, bet tai anaip tol nereiškia, jog jie bus klaidingi. <...> Jei norime padaryti suprantamą svetima kalba parašytą tekstą, savaime aišku, verčiame jį į gimtąją kalbą. Panašiai privalome į mums įprastų sąvokų kalbą išversti ir svetimą mąstyseną, ir svetimą pasaulėvaizdį. O tai žymiai sunkiau. Pirmiausia reikia susitaikyti, jog toks vertimas tikrai būtinas (Swiderkowna 2001 : 21 – 22).

Biblijos vertimas – vienas sėkmingiausių šio amžiaus krikščionybės veiklos aspektų. <...> Anksčiau manyta, kad Biblijos vertėjas turįs gerai išmanyti Bibliją, geriausia – graikišką ir hebrajišką jos originalą, – bei gerai mokėti kalbą, į kurią ketina ją versti. Tačiau šiandien manoma, jog, norint tiksliai perteikti teksto prasmę, būtina taip pat suprasti bendruosius, visoms kalboms galiojančius principus. <...> Dabar Biblijos draugijose dirba daugiau kaip 100 aukštos kvalifikacijos darbuotojų, kurie moko ir vadovauja vertėjams, dirbantiems su šimtais įvairių kalbų. Nuolat pasirodo tiek pirmieji Biblijos vertimai, tiek atnaujinti, lengviau suprantami vertimai bendrine kalba (Wootton 2000 : 717).

Taikantis prie gimtosios kalbos ypatybių vertimas būna pernelyg laisvas, prarandamas pažodinis tikslumas. Kraštutinis tokio laisvumo pasireiškimas yra Šventojo Rašto parafrazės,

kai originalas į gimtąją kalbą verčiamas labai laisvai, dažnai naudojant jaudinančius ar įdomius posakius (Walton 2001 : 74).

Pirmasis išvertė į lietuvių kalbą visą Bibliją – **Jonas Bretkūnas** (1579–1590). J. Bretkūno Biblijos tyrinėtojas Jochenas Dietrichas Rangė įrodo, kad pagrindinis Naujojo Testamento vertimo šaltinis, išskyrus Evangeliją pagal Luką, yra Lutherio NT 1546 m. leidimas arba juo sekę vėlesnieji. <...> Evangeliją pagal Luką jis vertė iš Vulgatos <...>. Bretkūnas naudojo ir bent keturiomis Biblijos komentarų knygomis: Erasmo, Marlorato, Nikolajaus von Lyros ir Vatablo (Aleknavičienė 2002 : 131). Anot Jurgio Lebedžio, Biblijos vertimas ano meto sąlygomis buvo pavyzdinis. <...> Bretkūnas nuosekliai laikosi originalo. Jis tiksliai perduoda kiekvieną vaizdą, kiekvieną bruožą, išlaiko orientalinį veikalo pobūdį. Kartu jis leidžia pasireikšti ir lietuvių kalbos dvasiai. <...> Nežiūrint to, jis nebuvo išspausdintas. <...> Tuo buvo padarytas didelis nuostolis lietuvių raštijai ir literatūrinei kalbai (Lebedys 1977 : 107). Tokiai nuomonei pritaria ir Z. Zinkevičius. Jis mano, kad leksikos lobiai didesnės įtakos lietuvių raštų kalbai negalėjo padaryti, nes Biblijos rankraštis liko mažai kam prieinamas (Zinkevičius 1988 : 74). Kiek kitokią nuomonę yra pareiškęs J. D. Rangė. Jis teigia, kad tai, jog Biblija Bretkūnui gyvam esant nebuvo išspausdinta, lituanistiniams tyrimams didelė sėkmė. Priešingu atveju nebūtų išlikęs rankraštis, nes pagal to meto paprotį jis būtų nebesaugotas. Iš daugybės vertingų formų būtų išlikę tik kai kurios, būtų likusi nežinoma ir Bretkūno tyrimams labai reikšminga informacija apie vertimo terminus (Range 2002 : 13–14). Bretkūno Biblijos vertimas yra neįkainojamos vertės rašto paminklas tiek lietuvių (ir apskritai baltų) kalbotyrai, tiek lietuvių literatūros mokslui, lietuvių kultūros istorijai (Palionis 1983 : 5). Daugiau kaip 1900 puslapių rankraštis – 8 įrišti tomai – tapo reikšmingiausiu ir didžiausiu XVI amžiaus rašto ir lietuvių kalbos paminklų (Kaunas 1996 : 148). Biblijos originalas yra Vokietijoje (Prūsijos kultūros paveldo valstybinio archyvo Berlyno bibliotekoje). Lietuvoje, Lietuvių kalbos institute, yra šio rankraščio fotokopijos. Medžiaga darbui rinkta iš J. D. Rangės ir F. Scholzo išleisto Bretkūno Biblijos faksimilinio rankraščio, esančio Lietuvos Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje.

Vokiečių kalbininkai Friedrichas Scholzas kartu su J. D. Range parengė mokslinio leidimo projektą, pagal kurį numatyta leisti Bibliją trimis grupėmis: 1) faksimilės, 2) kritiniai leidimai, 3) komentarai. Faksimilės pateikia bendrą rankraščio vaizdą, tačiau jos negali visiškai atstoti originalo. Komentarų knygoje aprašomas rankraščio formatas, įrišimas ir jo restauravimas, popierius, vandens ženklai ir kt. (Aleknavičienė 2002 : 118-119). 1991–1996 m. išleisti trys

Biblijos faksimilių tomai. 1992 m. išleista pirmoji komentarų knyga. Šiuo metu jau baigtas ir išleistas kritinis Psalmyno leidimas. Faksimilės, kritiniai leidimai, komentarų knygos vienos kitą paaiškina, papildo.

Žemaičių vysk. **Juozapas Arnulfas Giedraitis** išvertė į lietuvių kalbą ir išleido Naują testamentą (Naujas Istatimas Jezaus Christaus Wieszpaties musu, 1816). Tai svarbiausias J. A. Giedraičio darbas – pirmąkart į lietuvių kalbą išverstas visas Naujojo Testamento tekstas katalikams; vertimas prisidėjo prie bendrinės lietuvių kalbos formavimosi (VLE 2004 : 637). Giedraitis ėmėsi praktiškai gryninti religinių raštų kalbą. Jo leidime, skirtingai nei ankstesniuose evangelijų leidimuose, skolinius imta keisti lietuviškais žodžiais (Palionis 1995 : 176). Yra manoma, kad J. A. Giedraitis naudojosi Samuelio Bitnerio 1701 m. parašytu „Nauju Testamentu“, o gal ir kitais Prūsijos lietuvių raštais. Dėl to kunigai vėliau šios J. A. Giedraičio knygos, kaip „protestantiškos“, vengė (Zinkevičius 1990 : 114).

Jungtinėmis evangelikų liuteronų ir evangelikų reformatų pastangomis 1735 m. Karaliaučiuje išėjo keletą vertėjų parengtas viso Šventojo Rašto leidimas, žinomas jo globėjo dr. Jono Jokūbo Kvanto (1686–1772) vardu. J. J. Kvantas organizavo visos Biblijos vertimo bei leidybos darbą. XIX a. pradžioje naują J. J. Kvanto Biblijos leidimą rengė Liudvikas Gediminas Rėza (1776–1840 m.) (Gelumbeckaitė 2000 : 435).

1853 m. L. Rėzos Biblijos vertimą perleido evangelijų liuteronų kunigas lietuvių kalbos seminaro Karaliaučiuje universiteto vedėjas, profesorius **Frydrichas Kuršaitis**. 1858 m. jis išleido pataisytą Šventojo Rašto vertimą. Iki 1910 m. šį lietuvišką „Bybelės“ vertimą dar dešimt kartų išleido Anglijos Biblijos draugija (BŽ 2001 : 77). Šiame darbe remtasi 1910 m. Berlyne perspausdintu Biblijos leidimu.

XX a. Lietuvoje taip pat rūpintasi bažnytinių raštų leidimu. **Juozapas Skvireckas**, pradėjęs Šv. Raštą versti dar šio amžiaus pradžioje (1922 ir 1936 m.), turėjo nemažą sunkenybių prireikus rasti kokią tinkamą žodį svetimos kalbos sąvokoms reikšti. J. Skvirecko Šventojo Rašto vertimas Kaune išleistas šešiais tomiais; lietuviškas tekstas išspausdintas lygiagrečiai su lotyniškuoju Vulgatos tekstu. J. Skvirecko vertimas ne vieną sykį išleistas pakartotinai. 1955–1958 m. Romoje išleistas pataisytas viso Šventojo Rašto vertimas.

P. Skardžius, kalbėdamas apie J. Skvirecko darbą, cituoja prelato L. Tulabos nuomonę. Šis vertėjo darbą apibūdina taip: „Vertimą jis atliko pagal oficialų lotyniškos Vulgatos tekstą. Pridedamuose paaiškinimuose jis paisė originalinio hebraiško ir graikiško teksto, o taip pat ir

senų Šv. Rašto vertimų. Jo vertimas yra ištikimas, bet ne vergiškas, tikslus, bet ne visada sklandus, aiškus, bet ne visur elegantiškas“ (Skardžius 1998 : 520).

A. Jakštas – Dambrauskas, dedikuodamas savo knygą „Apie katalikiškus lietuviškus šventraščio vertimus ir vertėjus“ J. Skvireckui, rašo: „Ko nepadarė Daukša su Širvydu, ko nesugebėjo padaryti jo pranokėjai vyskupai J. Giedraitis, Valančius ir Baranauskas, tai padarė p a t s v i e n a s J. Skvireckas, nenuilstamai dirbdamas per i š t i s u s 3 0 m e t ų (1902-1932). <...> iki kol gyvuos lietuvių tauta, gyvuos ir arkivysk. J. Skvirecko atminimas, kaip p i r m o j o v i s o Š v e n t r a š č i o l i e t u v i ų k a l b o n v e r t ė j o i r a i š k i n t o j o“ (Jakštas 1933 : 25-26).

Visą Senojo Testamento vertimą per rekordiškai trumpą laiką (1990–1995) parengė kun. prof. Antanas Rubšys. Už Šventojo Rašto vertimą prelatas A. Rubšys buvo apdovanotas 1996 m. Nacionaline premija². Naujausia Šventojo Rašto vertimo, kurio autoriai yra **Česlovas Kavaliauskas** ir **Antanas Rubšys**, redakcija išėjo 1999 m. pradžioje, o tų pačių metų pabaigoje pasirodė Ekumeninė Šventojo Rašto redakcija (BŽ 2001 : 77). Šis vertimas redaguotas Lietuvos Biblijos draugijos sudarytos komisijos, išleistas kaip pirmasis Ekumeninis lietuviškas Šventojo Rašto leidimas. Jis skirtas visiems lietuviams krikščionims.

Biblijos frazeologizmai į lietuvių kalbą versti iš skirtingų kalbų originalų: J. Bretkūno, F. Kuršaičio versti iš vokiškų Martyno Liuterio Biblijos XVI – XVIII a. leidimų, J. A. Giedraičio ir J. Skvirecko – iš katalikiškos Vulgatos teksto. Tai sąlygojo biblinių frazeologizmų leksikos, sakinio sandaros, morfologinių dalykų įvairavimą.

Pastaraisiais dešimtmečiais Šventąjį Raštą stengiamasi versti iš originalo kalbų, todėl Ekumeninės Biblijos Senasis Testamentas verstas iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų. Naujasis Testamentas – iš graikų kalbos. Šiuose vertimuose biblinių frazeologizmų raiška atspindi lietuvių rašomosios kalbos norminimo ypatumus.

² Žr. [www. biblija. lt](http://www.biblija.lt)

2.2 BIBLIJA – FRAZEOLIZMŲ ŠALTINIS

Kilmės atžvilgiu lietuvių kalbos frazeologizmų sistemą sudaro savi ir skolinti frazeologizmai. Skolinti frazeologizmai yra neverstiniai ir verstiniai. Pastarieji mus pasiekė verčiant iš kitų kalbų įvairius biblinius posakius. Vienas svarbiausių verstinių frazeologizmų šaltinių – Biblija.

Paskirus biblijos posakius, ištraukas, fragmentus senosios lietuvių raštijos atstovai (Mažvydas, Daukša, Sirvydas ir kt.) mėgino versti į lietuvių kalbą (LLI 1957 : 78). Lietuvių senosios literatūros ir kalbos istorijos tyrinėtojai nurodo, kad „lietuvių rašomosios kalbos vartojimo sfera seniausiuoju periodu buvo gana ribota: ji tarnavo daugiausia religiniams reikalams ir rėmėsi bažnytiniais raštais. Katekizmų, maldaknygių, giesmynų, evangelijų, psalmių ir šiaip religinių tekstų vertimai, pamokslai, trumpos proginės eiliuotos dedikacijos bei epigramos, vienas kitas feodalinų valdovų įsakymas, keliolika įvairių priesaikų – štai ta „materialinė bazė“, iš kurios kūrėsi ir plėtojosi to periodo lietuvių rašomoji kalba. <...> Įvairūs religiniai terminai, bibliniai posakiai tada sudarydavo nemažą jos leksikos ir frazeologijos sluoksnį“ (Palionis 1995 : 21). Šie bibliniai posakiai, būdingi bažnytiniam rašomosios kalbos stiliui, iš knyginių frazeologizmų išsiskiria savo universalumu ir struktūros stabilumu <...>. Tokie frazeologizmai buvo verstiniai, kurių keletas ilgainiui labiau išplito ir išliko vartosenoje net ligi mūsų laikų (Palionis 1995 : 89).

Beveik visi lietuvių religinio turinio raštų tyrėjai biblinius frazeologizmus vadina bibliniais posakiais (žr. išnašose³). Tuo tarpu rusų kalbininkai dažnai savo tyrinėjimuose vartoja terminą bibliniai frazeologizmai (rus. библейской фразеологии). V. Vaitkevičiūtė įrodo, kad kiek šaltinių, tiek skirtingų aforizmo, sentencijos, priežodžio ir patarlės apibrėžimų. Todėl juos visus ji vadina posakiais (Vaitkevičiūtė 1998 : 7-8).

Beje, šie terminai nėra nusistovėję, pavyzdžiui, Lietuvių kalbos enciklopedijoje teigiama, kad disciplinos apimtis (= tai yra frazeologijos apimtis) ir turinys daug priklauso nuo to, kaip suprantami frazeologizmai. <...> Kai tereikalaujama pastovumo, frazeologizmai ištiesai apima ir patarles bei priežodžius, įvairias sentencijas, sudėtinius pavadinamus bei terminus <...> (LKE 1999 : 203). Frazeologiniai junginiai savo sandara turi būti pastovūs, savo reikšme – vientisi,

³ J. Palionis šalia termino bibliniai frazeologizmai dažniau vartoja terminą – bibliniai posakiai.

savo stiliumi – vaizdingi. Šie požymiai yra taikomi ir bibliniams posakiams. Biblinius posakius, įėjusius į lietuvių kalbos frazeologijos sistemą, vadinsime bibliniais frazeologizmais.

Rašytojai biblinius frazeologizmus vartoja savo kūryboje, kartais pakeisdami „kokio nors frazeologizmo vieną dėmenį, taip sukurdami naują frazeologizmo sinonimą“ (FŽ 2001 : 6), pavyzdžiui:

kryžių nešti *labai vargti*: Badą kęsti, kryžių nešti, dalią keikti kas padės? Sruog. Kuo kaltas, už ką jis turi kentėti, visą amžių tokį sunkų kryžių nešti? Žem. „Klausyk vyro, nelaidyk liežuvio, ir bus gerai“, visur tą patį girdi, pasiguodus, labiau kunigėlis, liepia kantriai kentėti, savo kryželį nešti Žem. Ir aš visą amžių nešu kryžių Btg. Ana visą gyvenimą kryžių neša: vaikų penkeli, i vyras tik išgert Grv. (FŽ 2001 : 353), plg. **nešti savo kryžių (Mk 15, 20-22)**, žr. toliau, p. 49.

rankas nusiplauti *nusišalinti, nekreipti dėmesio, nesikišti*: Ar kartu kelsim krikštynas ir vestuves, ar tu kaip Pilotas nusiplausi rankas? Vien. O graborius, kad ir kažin kaip būtų malonu, tuojau stengėsi rankas nusiplauti Cvir. Tu tai žinai... Ir tu negali dėl to rankų nusiplauti Gric. Štai kodėl vokiečiai tąsyk stovėjo kaip Pilotai, baltas rankas nusiplovę, tarsi mūsų kraujas jiems nė motais Trein. (FŽ 2001 : 571), plg. **nusiplauti rankas (Mt 27, 24)**, žr. toliau, p. 32.

akis už akį *atsilyginant tuo pačiu, kerštauja*: Girdėjot, jog pasakyta yra: akį už akį ir dantį už dantį Bit⁴. Taip išskirtęs tam žmogpalaikiui akį už akį, anot to, aš vis dėlto neketinau savųjų ginti Vaižg. Būtautaitės pašalinimas iš tarnybos taip pat nebuvo pamirštas ir puikiai patarnavo principui pateisinti – akis už akį, dantis už dantį Gruš. (FŽ 2001 : 52): **akis už akį** nieko nepadarysi, akis už akį Jnš. (Paulauskas 2003 : 29), plg. **akis už akį, dantis už dantį (Mt 5, 38)**, žr. toliau, p. 56.

visa širdimi 1. *labai nuoširdžiai (kalbėti, ką daryti)*: Aš tau vis visa širdžia, o tu man visa šikna Kbr. Aš patenkintas, visa širdimi patenkintas Krėv. Idant, kas tau malonu yra, visa širdimi pažintų ir pažinę visa stiprybe pasektų Mž. Visa širdimi mylėkime Dk. Ir veržėsi visa širdim, tarsi po daugel metų būtų grįžęs iš Sibiro tremties į gimtąją padangę Mač. 2. atsidėjus (ką dirbti): Reikia darbuoti visa širdžia Pls. (FŽ 2001 : 678), plg. **(Mylėti) visa širdimi ir visa siela (Mt 22, 37-38)**, žr. toliau, p. 15.

Biblijos tekstas nuo pat jo sukūrimo keliavo per amžius, išlaikydamas tą patį turinį ir keisdamas formą. Štai kodėl šio teksto gyvavimo per ilgus šimtmečius tyrimas kalbos istorijai gali suteikti neįkainojamos informacijos. Būtų galima kalbėti apie bet kurio kalbos lygmens raidą. Todėl skirtingų laikotarpių Šventojo Rašto vertimai bei jų lyginimas yra labai

⁴ Bit. – Samuelis Bitneris (~ 1632-1710), Naujojo Testamento vertimas (1701).

perspektyvus lietuvių kalbos diachroninių tyrinėjimų objektas. Tai tekstas, kurio turinys išlieka nepakitęs šimtmečius, o forma paklūsta kalbos raidai (Maskuliūnas 2004 : 41-45).

3. KAI KURIOS PASTABOS APIE LIETUVIŠKŲ BIBLIJŲ RAŠYBĄ

3.1 Balsių rašyba

Pirmųjų lietuviškų raštų autoriams reikėjo nusistatyti tam tikrus rašybos dėsnius. Galima pastebėti, kaip dėl to nenuosekliai vartojami rašmenys, jų diakritiniai ženklai. Žinoma, kad „pirmųjų lietuviškų raštų autoriai, panašiai kaip ir daugelio kitų tautų raštijos pradininkai, neišsugalvojo visiškai naujo, visai originalaus raidyno, bet ką lietuviškai rašydami, nusižiūrėjo į lietuvių kaimynų (lenkų, vokiečių) vartotus rašmenis“ (Palionis 1995 : 23). Pirmieji lietuviški tekstai buvo spausdinami gotiškaisiais rašmenimis.

XV a. atsiranda vis daugiau lenkiškų bei lotyniškų raštų, rašytų vad. lotyniškąja antikva. Ja parašytas ir Jono Bretkūno Biblijos vertimo rankraštis (Jonikas 1987 : 99).

J. Bretkūno Biblijos vertimo rankraščiuose rašomos *a, e, i, u* raidės su taškais apačioje. Šie taškai – tai tam tikri diakritiniai ženklai, kurie atitinkamai žymi nosinius balsius, pavyzdžiui:

<...> *kaip wagī naktī*⁵ (p. 840);

Kas tur aučų ant klaučimo, teklaųča (p. 51).

Bretkūnas gana reguliariai „nosinius“ ženklus rašė tam tikrų žodžių šaknyse ir tokiose galūnėse: a) linksniuojamųjų žodžių vienaskaitos galininke (*malone, ghi, graβu*); b) linksniuojamųjų žodžių daugiskaitos kilmininke (*akiu, iuču*); c) tam tikrų įvardžių vienaskaitos kilmininke ir aliatyve (*manes, tawęcp*); d) tariamosios nuosakos 3 asmenyje ir siekinyje (*apgiedintu, čuditu*); e) veikiamosios rūšies dalyvių vienaskaitos vardininke (*kalbas, kalbeięs*) (Palionis 1995 : 29). Šių nosinių balsių žymėjimą randame ne tik Bretkūno Biblijos, bet ir Wolfenbüttelio postilės rankraštyje. Tai specifinė, tik šių dviejų kalbos paminklų ypatybė (Zinkevičius 2002 : 190). Kituose senuosiuose lietuvių raštuose tokių specifinių nosiniams balsiams žymėti raidžių neaptikta.

Tuo tarpu J. Giedraitis nereguliariai vartoja diakritinius ženklus nosinių balsių ilgumui žymėti. Šių balsių žymėjimas „Naujame įstatyme“ labai įvairuoja, pavyzdžiui:

⁵ Pavyzdžiai pateikiami autentiška, senųjų raštų originalams būdinga rašyba.

<...> emęs wandeni numazgojo rankas po akiu žmoniu <...> (p. 48);

O wisados diena ir nakti <...> (p. 58);

Milėkite neprietelus jusu <...> (p. 7).

Nors paskutinis bei kiti vėlesnieji iliustraciniai pavyzdžiai įrodo, jog balsio [ė] ilgumas dažniausias išlaikomas.

Vis dėlto galima teigti, jog XIX a. pr. nosinių balsių žymėjimas dar nenusistovėjęs. Juk ir antroji dvibalsio raidė [y] vartojama vietoj [i], pavyzdžiui:

Bet wieno daykto reykie (p. 107);

Dabar iszlaiydi <...> (p. 88).

Seniausių lietuviškų knygų rašyba rodo, kad vietoj šių dienų balsio [o] daug kur buvo tariamas ir rašomas ilgasis balsis [ā]. J. Bretkūno raštuose kiek dažniau vartojamos [a] grafemos, „ypač kirčiuotoje pozicijoje“ (Palionis 1995 : 48), pavyzdžiui:

<...> iečhakeit, ir račit (p. 272).

F. Kuršaitis niekada savo Biblijoje iš tradicijos neskiria [u] trumposios nuo [ū] ilgosios, pavyzdžiui:

Bet Jėzus tarė jam: mylėk Dievą, savo Viešpatį, iš visos širdies, ir iš visos dušios, ir iš visos dumos (p. 29);

Jus angių veislės, kaip galite ko gero kalbėti, patys budami pikti? Kuomi širdis pilna, tuomi burna plusta (p. 17).

Prie nenusistovėjusių rašybos atvejų skirtinas [y] rašymas. Pasitaiko atvejų, kai vietoj fonemos [y] rašoma [i], pavyzdžiui:

Mokėtinis ne pereiti savo mokėtoją, nei bernas savo poną (p. 14);

Bet Petras atsakydamas tarė jam: norint visi pasipiktintų tavimi, aš tačiau niekados ne pasipiktysu (p. 35);

<...> *ne pakrutik manęs* <...> (p. 123).

3.2 Priebalsių rašyba

Nesuvienodinta J. Bretkūno priebalsių [š], [ž] rašyba:

<...> *te neβinna kaire tawa, ka deçchine dara* <...> (p. 29).

Grafemų *çch* ir *β* painiojimui priebalsiams /š/, /ž/ reikšti Bretkūno raštuose turėjo reikšmės skardžiųjų ir dusliųjų priebalsių sumišimas Karaliaučiaus vokiečių kalboje. Tuo pačiu reikėtų aptarti žodžio *tawa* parašymą. Manoma, kad šis parašymas galėjo atspindėti tiek Bamblių šnektos, tiek ir Ragainės šnektos galūnes. Šitaip galima atkreipti dėmesį į dvilypį dialektologinį paties Bretkūno kalbos pobūdį (Zinkevičius 2002 : 190).

Kadangi Bretkūnas buvo kilęs iš Bamblių kaimo, labiau į pietryčius nuo Karaliaučiaus, tai jo Biblijos rankraščiuose vyrauja aukštaitiška tarmė. Tačiau vėlesnis rašytojo persikėlimas į Labguvos parapiją, bendravimas su labguviečiais, anot J. Palionio, turėjo įtakos „žemaitiškų lyčių atsiradimui“ (Palionis 1995 : 37).

Besikuriančią lietuvišką rašmenų sistemą vėliau dėl istorinių aplinkybių veikė lenkų raidyno įtaka. J. Giedraičio Naujojo Testamento tekste vartojama dviguba [w] fonema (taip kai kur rašė ir J. Bretkūnas):

Ir atwede ji ant wietos Golgota <...> (p. 80);

Saugokities nuog netikru pranaszu, kurie pas jus ateyna rubuose awiu, o widuy ira wilkays pleszancziays (p. 10).

Dažnai kietinamas priebalsis [t] prieš [e], [é] balses, kaip ir rytų, vidurio bei pietų aukštaičių tarmėse, pavyzdžiui:

O ant kaktos jos wardas paraszitas, pasleptine <...> (p. 382).

Priebalsis [l] daug kur kietinamas ir tais atvejais, jeigu tarp jo ir [e] tipo balsių yra kitas priebalsis. Tačiau kietinama nesisteningai, kartais priebalsis [l] neketinamas prieš priešakinės eilės balsius. Jis paprastai išlaikomas minkštas, pavyzdžiui:

Tikray jums sakau: jog naszle ta pawargele daugiau , ne kayp wisi imete (p. 127).

Iš pacituotų pavyzdžių aiškiai matyti priebalsių [š], [č] rašyba. Kaip matome, tam tikrų žodžių formose vartojamos dviženklės [sz], [cz] afrikatos. Priebalsinė raidė [ž] visais atvejais išlaikoma, pavyzdžiui:

Isz pradzios buwo žodis <...> (p. 137);

Jus este druska žiames <...> (p. 6).

Žemaičių vysk. J. Giedraitis buvo kilęs iš rytų aukštaičių, tačiau panašiai kaip ir J. Bretkūnas, dėl tam tikrų susiklosčiusių gyvenimo aplinkybių persikėlė gyventi į Žemaitiją. Suprantama, kad savo Biblijos tekstą jis norėjo padaryti prieinamą ne tik aukštaičiams bet ir žemaičiams. Todėl Naujojo Testamento tekste galima aptikti ir žemaitiškų formų (Palionis 1995 : 213).

Įvairiais dešimtmečiais [j] rašymas žodžio pradžioje prieš dvibalsį [ie] gerokai svyravo. Visa tai atsispindi Šventojo Rašto knygose, pavyzdžiui:

<u>J. Bretkūnas</u>	p. 272	<...> iežchkakeit , ir ražit;
<u>J. A. Giedraitis</u>	p. 10	<...> jeszkokite , o rasite <...>;
<u>F. Kuršaitis</u>	p. 11	<...> jėškokite , tai rasite <...>;
<u>J. Skvireckas</u>	p. 213	<...> jieškokite ir rasite <...>;
<u>Ekumeninė Biblija</u>	p. 92	<...> ieškokite , ir rasite <...>;

<u>J. Bretkūnas</u>	p. 34	Ječchkoket , ražite <...>;
<u>J. A. Giedraitis</u>	p. 10	<i>Praszkite, o bus jums duota: jeszkokite, o rasite;</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	p. 11	<i>Prašykite, tai bus jums duodama, jėškokite, tai rasite, tuzgenkite, tai jums atvers;</i>
<u>J. Skvireckas</u>	p. 23	<i>Prašykite, ir bus jums duota; jieškokite, ir rasite <...>;</i>

Kaip matome, priebalsio [j] rašyba J. Bretkūno Šventajame Rašte įvairuoja, o J. Skvireckas šį priebalsį rašo remiantis fonetiniais atitikimais.

3.3 Dvigarsių rašyba

Aptariamuose Šventojo Rašto vertimuose galima pastebėti, kad gana reguliariai vartojami dvibalsiai [ie], [uo] (Palionis 1995 : 213), pavyzdžiui:

<u>J. Bretkūnas</u>	p. 330	<i>Tewe, atlesk iemis, nes neβinati ką darą;</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	p. 133	<i>Tewe atlaysk aniems: nes nežino, ką daro;</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	p. 95	<i>Tève, atleisk jiems, nės jie ne žino, ką darą;</i>
<u>J. Skvireckas</u>	p. 261	<i>Tève, atleisk jiems, nes nežino, ką darą;</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	p. 113	<i>Tève, atleisk jiems, nes jie nežino, ką darą;</i>
<u>J. Bretkūnas</u>	p. 58	<i><...> anas berčkirs [?- K. M.], kaip Pirmūs avoū nug avosū;</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	p. 43	<i><...> ir atskirs juos wienus nuog kitu, kaypo atskiria piemuo nuo ožiū;</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	p. 33	<i>Ir visos žmonių giminės bus surinktos po jo akių. Ir jisai skirs juos nuo kits kito, lygiai kaip kerdžius avis nūg ožiū skiria;</i>
<u>J. Skvireckas</u>	p. 93	<i>Visos tautos bus surinktos ties juo, ir jis atskirs juos wienus nuo kitų, kaip piemuo atskiria avis nuo ožiū;</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	p. 38	<i>Jo akivaizdoje bus surinkti visų tautų žmonės, ir jis perskirs juos, kaip piemuo atskiria avis nuo ožiū.</i>

Yra žinoma, kad lietuvių kalbos raidės [a], [e], [i], [u] kilę iš tam tikrų nosinių balsių, kurie išriedėjo iš dvigarsių [an], [en], [in], [un]. Išnykus šiems dvigarsiams dabar rašomos nosinės raidės žodžių šaknyje. Šį senesnį garsų tarimą yra išlaikę žemaičiai šaknyse ir kirčiuotose galūnėse. J. Giedraičio „Naujame įstatyme“ mišrusis dvigarsis [an] taip pat išlaikomas:

O ką matay krislą akije brolo tawo, o ransto akije sawo ne matay? (p. 9).

A. Jakštas – Dambrauskas apie J. Giedraičio rašybą rašo: „Vertime žymu per daug vergiškas sekimas lenkišku Wujko vertimu, nesirūpinimas rašyba, kuri yra visai prasta“ (Jakštas 1933 : 10).

Z. Zinkevičius ir J. Palionis, rašydami apie J. Giedraičio 1806 m. išleistą evangelijų knygą, rašo, kad šiame leidime atsisakyta paralelinio lenkiško teksto. Be to, „kiek pakeista kalba ir rašyba“ (Zinkevičius 1990 : 112; Palionis 1995 : 176). Šie kalbininkai gerų žodžių negaili ir 1816 m. išleistam J. Giedraičio „Naujam įstatymui“. Iš viso to galima spręsti, kad ne tik evangelijų knyga, bet ir „Naujas įstatymas“ parašytas gerokai sunorminta rašyba.

Ekonominės, socialinės ir kultūrinės sąlygos ilgai nebuvo palankios lietuvių bendrinei rašomajai kalbai kurtis. Tačiau jau XIX a. pabaigoje atsirado teigiamų poslinkių, kurie gerokai spartino lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimosi procesą. Vakarų aukštaičių pietiečių tarmai įsitvirtinti tam tikros reikšmės turėjo F. Kuršaičio darbai. Griežtesnių rašybos taisyklių laikytis rašomosios kalbos vartosenoje XX a. pradžioje padėjo Jono Jablonskio gramatika.

3.4 Kiti rašybos atvejai

Gana įdomi įvardžio *jūsų* rašyba, nes pirmojo skiemens balsis rašomas su nosine, pavyzdžiui:

Iš tiesos sakiau jums: ne pažįstu jūsų (p. 33);

<...> jūsų priešininkas, velnias, aplink eiti, kaip liūtas rėkįsis, ir jėško, kurį prarytų (p. 237).

Visiškai nenusistovėjęs aptartų religinių raštų autorių žodžių rašymas drauge ir atskirai, pavyzdžiui:

<u>J. Bretkūnas</u>	p. 51	<i>Kas tur aušų ant klausimo, teklaũša;</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	p. 16	<i>Kas tur ausis ant klausimo, tegul klauso;</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	p. 15	<i>Kas tur ausių klausyti, tas te klauso;</i>
<u>J. Skvireckas</u>	p. 39	<i>Kas turi ausis klausyti, teklausu;</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	p. 17	<i>Kas turi ausis, teklausu;</i>

<u>J. Bretkūnas</u>	p. 29	<...> te neβinna kaire tawa, ka deŝchine dara <...>;
<u>J. A. Giedraitis</u>	p. 8	<i>Bet kad tu daray almužną, tegul nežino kayre tawo, ką daro deszine tawo;</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	p. 9	<i>Bet kad tu išdaliji ubagams, kairė tavo ranka te ne žino, ką tavo dešinė daro;</i>
<u>J. Skvireckas</u>	p. 19	<...> tegul tavo kairioji nežino , ką tavo dešinioji daro <...>;
<u>Ekumeninė Biblija</u>	p. 9	<i>Kai tu daliji išmaldą, tenežino tavo kairė, ką daro dešinė;</i>
<u>J. Bretkūnas</u>	p. 349	<i>Jie ne tura Wino;</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	p. 139	<...> tare Jezaus motina jam: wino ne tur ;
<u>F. Kuršaitis</u>	p. 99	<i>Ir kaip vyno ne teko, tarė Jėzaus motyna jam vyno ne tur;</i>
<u>J. Skvireckas</u>	p. 272	<i>Jie nebeturi vyno;</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	p. 118	<i>Jie nebeturi vyno.</i>

Toks nenusistovėjęs žodžių rašymas drauge ir skyrium daugiausia paaiškinamas tuo, kad šis dalykas detaliau nebuvo liečiamas nei A. Šleicherio, nei F. Kuršaičio gramatikose, be to, plačiau ši rašyba nesvarstyta nė ano meto periodinėje spaudoje. Todėl rašantieji čia paprastai nusižiūrėdavo į kaimyninių tautų (lenkų, rusų, vokiečių) rašybą (Palionis 1995 : 242).

Iš to, kas pasakyta, galima daryti išvadą, kad lietuvių rašybos tvirtesnių taisyklių nustatymas vyko gana lėtai. F. Kuršaičio Biblijos vertime esama nemažai tokių rašybos formų, kurios įsitvirtino tik vėlesnėje lietuvių rašomosios kalbos raidoje.

J. Skvirecko rašyba palyginus su F. Kuršaičio yra labiau nusistovėjusi. Žinoma, įtakos turi tai, kad J. Skvirecko darbas parašytas kiek vėliau. Tuomet jau buvo nusistovėję nemaža rašybos normų, kurios buvo priimtos J. Jablonskio gramatikoje. Pasitaiko keletas rašybos atvejų, kurie J. Skvirecko knygoje, žvelgiant iš dabartinės perspektyvos, vartojami kiek neįprastai, pavyzdžiui, žodžio *augštas* rašymas:

Mokytinis nėra augštesnis už mokytoją, nei tarnas už savo valdovą (p. 36);

<...> kiekvieną augštį, kurs keliasi prieš Dievo pažinimą, ir pavergiamo nelaisvėn kiekvieną protą, kad būtų khusnus Kristui (p. 545).

Tačiau jis etimologiškai pateisinamas (plg. *augti*, *augalotas* „aukštas, didelio ūgio“, *augus* „aukšto ūgio, augalotas; vešlus, tarpus“, *augesnis* „labiau suaugęs, vyresnis“ ir kt.) (Skardžius 1998 : 522).

Taigi aptariami religinių raštų autorių Šventojo Rašto vertimai parašyti įvairuojančia rašyba. Suprantama, juk juos skiria ilgi laikotarpiai, skirtingos epochos. Be to, rašomoji kalba ilgai buvo nevienalytė, rėmėsi ne viena tarme, įvairavo ir rašybos principai. „Iš pradžių (XVI a. – XVII a.) buvo linkstama į morfologinę rašybą, vėliau daugiau laikytasi fonetinės“ (LKE 1999 : 522). Dabartinė lietuvių kalbos rašyba įsitvirtino XIX a. pab. – XX a. pr.

4. LEKSIKOS ATITIKMENŲ IEŠKOJIMAS

4.1 Leksiniai sinonimai

Tik pagyvėjus Lietuvos kultūriniam gyvenimui išryškėjo rašomosios kalbos gryninimo tendencija. Šventojo Rašto vertėjai įvairiais laikais turtino lietuvių rašomąją kalbą bibline leksika. Jų vertimo rankraščiuose randami bažnytinės kalbos pavyzdžiai, kurie dar išsamiai netirti.

Aptariamuose Šventojo Rašto frazeologizmuose tos pačios biblinių tekstų ištraukos verčiamos nevienodai, gana daug leksinių sinonimų. Žymesnius skirtumus galima pailiustruoti kad ir šiais pavyzdžiais:

Jų vardas – Legionas⁶ (Lk 8, 30)⁷

J. Bretkūnas

*Ghis **biloida**⁸, Legio <...> (p. 256);*

J. A. Giedraitis

*O anas **atsakie**: Pulkas; nes daug velniu buwo ineje ing aną (p. 101);*

F. Kuršaitis

*<...> jis **tarė**: Lėgionas; ne daug velnių į jį buvo įėję <...> (p. 73);*

J. Skvireckas

*Jis **atsakė**: Legijonas; nes į jį buvo įėję daug velnių (p. 200);*

Ekumeninė Biblija

*Šis **atsakė**: „Legionas“. Mat jį buvo apsėdę daug demonų (p. 87);*

Mano siela šlovina Viešpatį (Lk 1, 46 – 47)

J. Bretkūnas

*Padūxin **dušcha** mana wėščpati <...> (p. 219);*

J. A. Giedraitis

*<...> Garbina **duszia** mano Wieszpati (p. 81);*

⁶ Kaip rašoma Naujojo Testamento Evangelijoje pagal Luką, Jėzų, atplaukusį į Gerazą, pasitiko demonų apsėstas vyras, nedėvėjęs drabužių, negyvenęs namuose. „Jėzus paklausė: „Kuo tu vardu?“ Šis atsakė: „Legionas“. Mat jį buvo apsėdę daug demonų” (Lk 8, 30). Jėzus leido demonams sueiti į kiaules, kurios ganėsi kalne. Kiaulių kaimenė metėsi nuo skardžio į ežerą ir prigėrė.

⁷ Skaičiai labai gelbsti nurodant reikiamas vietas Biblijoje, o jos knygos žymimos sutartinėmis santrumpomis (žr. Biblijos knygų sutrumpinimai, 64 p.).

⁸ Glaudinant tekstą, analizuojamos formos išryškinamos juodu šriftu.

<u>F. Kuršaitis</u>	<...> <i>mano dušia garbina Viešpatį</i> <...> (p. 62);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Mano siela garbina Viešpatį</i> <...> (p. 170);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Mano siela šlovina Viešpatį</i> <...> (p. 73);

Juk mes jame gyvename, judame ir esame (Apd 17, 28)

<u>J. Bretkūnas</u>	<...> <i>Nečanga iame giwenom, krūtom ir ečme</i> (p. 527);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Nes aname giwename, ir krutame ir esme</i> (p. 146);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Nės jame gyvenam, krutam ir esme</i> (p. 146);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Nes jame mes gyvenam, judame ir esame</i> <...> (p. 410);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Juk mes jame gyvename, judame ir esame</i> <...> (p. 173);

Neliesk (nelaikyk manęs) (Jn 20, 17-18)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Nečiliek manęs</i> <...> (p. 220);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<...> <i>ne dasilitek manęs</i> <...> (p. 175);
<u>F. Kuršaitis</u>	<...> <i>ne pakrutik manęs</i> <...> (p. 123);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Neliesk manęs, nes aš dar neužžengiau pas savo Tėvą</i> (p. 347);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Nelaikyk manęs!</i> (p. 146);

Kas ieško, tas suras, kas beldžia, tam bus atidaryta (Lk 11, 10)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Vičius nes Kurčai nekleči [?-K. M.], ima ir Kurčai ieščhka, randa: ieškinanczam, atverama ira</i> (p. 137);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<...> <i>o kursay jeszko, atranda: o dunksnojancziam bus atidarita</i> (p. 108);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Nėsa kas meldžia, tas ima ir kas jėško, tas randa; ir kas tuzgena, tam atveriam</i> (p. 78);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Nes kiekvienas, kurs prašo, gauna; kas jieško, randa, ir beldžiančiam atidaroma</i> (p. 213);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Kiekvienas, kas prašo, gauna, kas ieško, randa, ir beldžiančiam atidaroma</i> (p. 92);

Dviem ponams (viešpačiams) tarnauti (Mt 6, 24)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Nė vienas negal dviem Ponam Shičiti (p. 16);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Niekas ne gal dviem ponams tarnauti (p. 175);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Niekas ne gal dviem ponam šlužyti: ar vieno ne kęs ir kitą mylės, ar prie vieno laikysis ir kitą paniekīs (p. 10);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Nė vienas negali tarnauti dviem valdovam: nes arba jis vieno nekęs ir mylės kitą, arba vieno laikysis ir niekins kitą (p. 21);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Niekas negali tarnauti dviem šeimininkams <...>(p. 10);</i>

Dykumoje šaukiančiojo balsas (Mt 3, 3)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Ira balčas kočnodieiaus [pučtinioia] (p. 15);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Balsas szaukianczio giroje (p. 3);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i><...> yra balsas šaukiančio pusčioje <...> (p. 10);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Tyruose šaukiančiojo balsas (p. 8);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Tyruose šaukiančiojo balsas <...> (p. 5);</i>

Vilkai avių kailiu (Mt 7, 15)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i><...> rūbuose awiū <...> (p. 35);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Saugokities nuog netikru pranaszu, kurie pas jus ateyna rubuose awiu, o widuy ira wilkays pleszancziays (p. 10);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Saugokitės nuog netikrų prarakų, avių rubuose pas jus ateinančių, bet viduje jie yra sudraskantieji vilkai (p. 11);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Saugokitės netikrų pranašų, kurie ateina pas jus avių apdaruose, o viduje yra plėšrieji vilkai (p. 24);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Sergėkitės netikrų pranašų, kurie ateina pas jus avių kailyje, o viduje yra plėšrūs vilkai (p. 11).</i>

Iš šių pavyzdžių aiškiai matyti diferenciniai sinonimai, kurie turi vienokių ar kitokių turinio skirtumų (*bylojo, atsakė, tarė; dūšia, siela; garbina, šlovina; krutame, judame; ne dasilitek, ne pakrutik, neliesk, nelaikyk; belsti, dunksnoti, tuzgenti; tarnauti, šlužyti; ponas, valdovas, šeimininkas*). Veiksmazodis *byloti* laikomas archaizmu, šiandien jį atstoja kiti norminiai žodžiai. Kaip matome, frazeologinei leksikai būdingas sinonimikos gausumas. Tai didelės lietuviškos leksikos išgalės, autorių noras turtinti savo raštų kalbą kuo įvairesne leksika.

Ypač daug sinonimų vartojo J. Bretkūnas. Jam rūpėjo žodžio vaizdingumas, įvairumas. Neretai tą pačią sąvoką reiškiantis sinonimas J. Bretkūno rašomas laužtiniuose skliaustuose. Drauge J. Bretkūnas neskyrė skolinių. Laužtiniuose skliaustuose jis nurodė variantus, lyg palikdamas pačiam skaitytojui pasirinkti tinkamą:

Nieks nepila jauno vyno į senus vynmaišius (Mt 9, 17)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Ir ne wienas ne pil iauną Winą ing čėnus indus [batčkas] (p. 42);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Ney wino jauno pila ing sėnus indus (p. 13);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Nepilamas šviežus vymas į senus rykus (p. 13);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Nepiliama taip pat jauno vyno į senus vynmaišius (p. 31);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Taip pat niekas nepila jauno vyno į senus vynmaišius (p. 14);</i>

Kodėl gi matai krislą savo brolio akyje, o nepastebi rąsto savojoje? (Mt 7,3)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Bet ką regi Giplittra [?-K. M.] Krišla, [čkrėdą] Brolio tawo akija, ne nepaiauti Rasta tawo akija (p. 33);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>O ką matay krislą akije brolo tawo, o ransto akije sawo ne matay? (p. 9);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Bet kodėl matai krislą savo brolio akyje, o ne pamatai rąstą savo paties akyje (p. 11);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Kam gi tu matai savo brolio akyje krislą ir nematai rąsto savo akyje? (p. 22);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Kodėl gi matai krislą savo brolio akyje, o nepastebi rąsto savojoje?! (p. 11);</i>

Nevertas atrišti batų raištelio (Mt 1, 7 – 8)

<u>J. Bretkūnas</u>	<...> <i>ne eĉmi wertas [badnas] idant po io akim paĉilenkĉs dieĉzus io Kurpių atriĉhcĉiau</i> (p. 137);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<...> <i>ne wertas esmi puolĉs iszriszti szikszną kurpiu jo</i> (p. 51);
<u>F. Kuršaitis</u>	<...> <i>ne esmi vertas, kad jam klonioĉiaus, ir atriĉĉiau dirĉzelius jo kurpių</i> (p. 39);
<u>J. Skvireckas</u>	<...> <i>jam aĉ neesu vertas parpuolĉs atrišti jo kurpių dirĉelio</i> (p. 111);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<...> <i>aĉ nevertas nusilenkĉs atrišti jo apavo dirĉelio</i> (p. 46);

Erškėčių vainikas (Jn 19, 1-5)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>erĉchieĉzių vainika [karuną]</i> (p. 430);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>erszkeĉziu wayniką</i> (p. 72);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>erškėĉių vainiką</i> (p. 22);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>erškėĉių vainiką</i> (p. 341);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<...> <i>nupyne vainiką iš erškėĉių</i> (p. 44).

Kaip matome, J. Bretkūnas ieškojo kuo tikslesnio atitikmens. Versdamas Bibliją šalia žodžio *indus* pavartoja nelietuviškos kilmės žodį *baĉka*. Žodžio *baĉka* – *бoука* kilmė neaiški (Zinkevičius 1988 : 134).

Kiti Šventojo Rašto vertėjai *vynmaiĉius* vadina *rykais*. Vis dėlto J. Bretkūnas, versdamas Bibliją, dažnai ieškojo, kuris žodis yra tinkamesnis, vertino variantus, juos suskliausdamas, pabraukdamas ar išbraukdamas. Galbūt norėta, kad tekstą suprastų įvairių tarmių žmonės.

Krinta į akis tai, kad kai kurie žodžiai J. Bretkūno tekste į lietuvių kalbą verčiami nevienodai:

Mylėk savo priešą (Lk 6, 27 – 28), Mīlekite prieĉchlius [?- K. M.] *iųĉų* <...> (p. 244);
Mylėkite savo priešus (Mt 5, 44), Maleket Neprietehuis wiĉų <...> (p. 28).

Leksinių variantų gausumu J. Bretkūno Biblijos vertimas tikrai išsiskiria iš kitų XVI a. raštų ir tuo yra itin vertingas (Ambrazas 1993 : 128). Tyrinėtojai nurodo, kad tai, jog savo vertime jis vienai šaltinio leksemai pateikia keletą atitikmenų, nėra vien vertimo proceso dalykas – tai rodo J. Bretkūno ypatingą dėmesį lietuvių leksikologijai ir leksikografijai. Liudvikas Rėza pagrįstai pagiria Bretkūno Biblijos vertimą, kad jis „niekur nevartoja aprašymų, šios įprastos vertėjų priemonės, kurios jie griebiasi nerasdami žodžio atitikmens. Bretkūnas dirba tol, kol iš pačios kalbos sukuria žodį, atitinkantį originalą“. Taigi negalima išleisti iš akių J. Bretkūno dėmesio leksikografijai. Bretkūno Naujojo Testamento vertime yra daugiau kaip 10 000 įvairių rūšių variantų ir jie dar laukia analizės (Range 2002 : 15). Taisydamas tekstą Bretkūnas variantų ne mažino, o priešingai, vis daugino ir galiausiai jam pritrūko jėgų juos įvertinti, atrinkti ir tekstą galutinai parengti spaudai (Aleksavičienė 2002 : 131).

Kad skaitytojas galėtų pasirinkti, kurį lietuvišką pakaitą vartoti, panašiai elgėsi ir F. Kuršaitis. Jis taip pat kartais leksinius variantus, sinonimus įrašo skliaustuose:

Palaiminti dvasingieji vargdieniai (Mt 5, 3)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Paščlowomti ira, kurie Dupa [?- K. M.] išchkai ūbagais ria <...> (p. 23);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Palayminti ubagay dwasiėje: nes ju ira karaliste dangaus (p. 5);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Išganytingi (palaiminti) kurie vargsta dvasėje <...> (p. 13);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Palaiminti beturčiai dvasioj, nes jų dangaus karalystė (p. 13);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Palaiminti turintys vargdienio dvasių <...> (p. 7).</i>

4.2 Skolinių ir naujadarų vartojimo ypatumai

Senesniuose bažnytiniuose raštuose skolinių kiekis labai nevienodas. Turbūt tai priklauso nuo gimtosios kalbos mokėjimo, nuo požiūrio į svetimos kilmės žodžius. Šiame darbe iš Šventojo Rašto frazeologizmų akivaizdžiai matyti skirtingas vertėjų vartojamų skolinių santykis:

Pasaulio šviesa (Mt 5, 14)

<u>J. Bretkūnas</u>	<...> <i>çhwieçibe Swieto</i> (p. 24);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Jus esate szwiesibe swieto</i> (p. 6);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Jus este svieto šviesybė</i> (p. 8);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Jūs pasaulio šviesa</i> (p. 14);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Jūs – pasaulio šviesa</i> (p. 7);

Gydytojai, pasigydyk pats (Lk 4, 23)

<u>J. Bretkūnas</u>	<...> <i>Lehokariau, patsi griėçikėš</i> [?- K. M.] <i>çawa</i> <...> (p. 235);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Giditojai, iszgidik patsay sawę</i> (p. 91);
<u>F. Kuršaitis</u>	<...> <i>liekoriau</i> , <i>gydykis pats savę</i> (p. 13);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Gydytojai, gydyk pats save</i> <...> (p. 13);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Gydytojai, pats pasigydyk</i> <...> (p. 79);

Tėve, nusidėjau (Lk 15, 21)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Tewai, çuçsigrieçchinų priešch Dievoą</i> <...> (p. 293);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<...> <i>Tewe! Nusidejai priesz dangu ir priesz tawe</i> <...> (p. 117);
<u>F. Kuršaitis</u>	<...> <i>Tėve, aš susigriešįjai prieš dangų ir prieš tavę</i> <...> (p. 81);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Tėve, nusidėjau dangui ir tau</i> (p. 231);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Tėve, nusidėjau dangui ir tau</i> (p. 100);

Mesti akmenį į ką nors (Jn 8, 4–7)

<u>J. Bretkūnas</u>	<...> <i>priçake meçtes akmenemis</i> <...> (p. 192);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<...> <i>kas isz jusu be grieko ira, tegul ant jos pirmas meta akmeni</i> (p. 152);
<u>F. Kuršaitis</u>	<...> <i>kas jųsų be grieko, tas te metie pirmąjį akmenį ant jos</i>

(p. 108);

J. Skvireckas
Ekumeninė Biblija

Kas iš jūsų be nuodėmės, tegul pirmas meta į ją akmenį (p. 299);

Kas iš jūsų be nuodėmės, tegu pirmas sviedžia į ją akmenį
(p. 128);

Ramybė jums (Lk 24, 36)

J. Bretkūnas

***Pakaius** iumis <...>* (p. 336);

J. A. Giedraitis

***Pakajus** jums* (p. 136);

F. Kuršaitis

*<...> **pakajus** su jums* (p. 9);

J. Skvireckas

*<...> **Ramybė** jums* (p. 265);

Ekumeninė Biblija

***Ramybė** jums!* (p. 115);

Mylėk savo priešą (Mt 5, 43-44)

J. Bretkūnas

*Maleket **Nepriateluis** wiçu <...>* (p. 28);

J. A. Giedraitis

*Milėkite **niepriatelus** jusu <...>* (p. 7);

F. Kuršaitis

*Bet aš jums sakau mylėkite savo **nepriatelius**, žegnokite jus
jus keikiančius* (p. 9);

J. Skvireckas

*Mylėkite savo **nepriatelius*** (p. 7);

Ekumeninė Biblija

*<...> mylėkite savo priešus ir melskitės už savo persekiotojus
<...>* (p. 9);

Laiko ženklas (Mt 16, 3-4⁹)

J. Bretkūnas

*Szenklins in **secho** <...>* (p. 38), Mt 16, 3;

J. A. Giedraitis

*Dangaus tada veidą numanit mokate, o ženklų layko ne galite
žinot?* (p. 34), Mt 16, 4;

F. Kuršaitis

Jus veidmainiai, dangaus veidą galite numanyti, argi ir ne galite

⁹ Biblija padalinta skirsniais XII a. po Kr., o eilutės sunumeruotos ne anksčiau kaip XVI a. Todėl nenuostabu, kad pasitaikė atvejų, kai eilučių numeracija šiek tiek nesutampa.

suprasti ženklus šio čėso? (p. 22), Mt 16, 3;

J. Skvireckas

Taigi, jūs mokate pažinti dangaus išvaizdą, o laikų ženklų negalite suprasti! (p. 59), Mt 16, 4;

Ekumeninė Biblija

Taigi jūs mokate aiškinti dangaus veidą, o laikų ženklų – ne (p. 24), Mt 16, 3.

J. Bretkūno Biblijoje pasitaiko, kaip matome, gana dažnai slavizmų: *svietas, susigriešyti, pakajus, neprietelius, čėsas*. Apskritai slavizmų Bretkūno raštų kalboje yra daug daugiau negu germanizmų. Jis slavizmų vartoja net daugiau negu pirmieji autoriai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (pvz., M. Daukša). Tačiau, pasak tyrinėtojų, Bretkūno, kaip ir kitų ano meto autorių raštuose esantys slavizmai daugiausia tebuvo knyginiai žodžiai. Šnekamojoje kalboje tada žmonės daugelio jų nevartojo, dažnai net nežinojo, ką jie reiškia (Zinkevičius 1988 : 75-76).

Žemaičių vyskupo J. Giedraičio kalba, palyginus su kitų Šventųjų Raštų vertėjų leksika, yra labai išgryninta. „Naujame įstatyme“ vietoj skolinių *liekorius, susigriešyti, čėsas* vartojami lietuviški žodžiai: *gydytojas, nusidėti, laikas*. Z. Zinkevičius apie „Naujojo įstatymo“ vertimą rašo taip: išversta sklandžiai, kalba gyva, taisyklinga (Zinkevičius 1990 : 113). J. Palionis šį vyskupą pavadina įtakingu vertėju. <...> vietoj daugelio ankstesniems religiniams raštams būdingų skolinių jis vartoja lietuviškus liaudinius žodžius (Palionis 1995 : 176).

Leksikos lietuviškumo atžvilgiu F. Kuršaičio kalba gana prasta. Jo, kaip ir J. Bretkūno, Biblijos vertime pasitaiko daug nereikalingų skolinių. Šventojo Rašto vertėjas taip pat vartoja *svietą, liekorių, grieką, susigriešyti, pakajus, neprietelius, čėsq*. Tai paaiškinama Mažosios Lietuvos raštų tradicija išlaikyti senuosius leksikos elementus.

J. Skvirecko vertime pasitaiko vienas kitas retesnis atvejis, kai tarkim vietoj *priešo* pavartojama *neprietelius*.

Kalbos istorikai nurodo, kad apie 70% slavizmų greičiausiai anuomet buvo kažkiek paplitę tik aukštesniojo visuomenės sluoksnio žmonių ir, suprantama, kunigų kalboje. Tai daugiausiai ilgainiui knyginiais tapę žodžiai, įsigalėję religiniuose raštuose, o iš jų vėliau plūdę ir į šnekamąją kalbą. Anot tyrinėtojų, liaudis daugelio jų visai nežinojo. Galbūt kiek plačiau, bent aukštuomenės kalboje galėjo būti paplitę tie, kurios randame ir kituose ankstyvuosiuose lietuvių raštuose, ypač gauti iš rytinių slavų ar per juos į lietuvių kalbą patekę žodžiai, (jie tarmėse tebevartojami ar neseniai vartoti), būtent: *čėsas* ‘laikas’ (*часъ*), *griešnas*

‘nuodėmingas’ (*зрышны*), *neprietelius* ‘priešas’ (*неприятель*), *svietas* ‘pasaulis’ (*свѣтъ*); taip pat turintys atitikmenis tiek rytinių slavų, tiek lenkų kalboje: *griekas* ‘nuodėmė’ (*зрыхъ*, l. *grzech*), *liekorius* ‘gydytojas’ (*лыкаръ*, l. *lekarz*), *pakajus* ‘taika, ramybė’ (*покой*, l. *pokoј*) (Zinkevičius 1988 : 37).

Atskirais atvejais slavizmai lietuvių kalbos istorijoje yra vaidinę neigiamą vaidmenį. Ypač tai liečia dalį su dvaru ir bažnyčia susijusių žodžių, kurie nutautėjusių dvarininkų ir dvasininkų keletą šimtmečių be atodairos buvo brukami į lietuvių kalbą. Taip į lietuvių kalbą pateko gausybė tokių slavizmų, daugiausia polonizmų, kuriems lietuvių kalboje esama puikiausių atitikmenų. Lietuvių kalbą, ypač jos rašytinius paminklus, tokie žodžiai labai gausiai užplūdo XVII – XVIII amžiuje. <...> Lenkų kalbos įtaka labai ryški religijos srityje (Sabaliauskas 1990 : 228–229; 230).

Tie laikai, kai lietuvių kalboje buvo vartojama daug svetimybų, kurios įsitvirtino visoje liaudies kūryboje, atsispindi frazeologijoje, taip pat ir smulkiojoje tautosakoje, išlikdamos iki šių dienų. Nors mokykla ir kalbos kultūros reikalavimai beveik išstūmė iš žmonių kalbos šias svetimybes, bet liko jų dainose, pasakose ir, žinoma, frazeologijoje. Todėl *dūšia*, *padelkos*, *pekla*, *svietas* ir kt., vartojami kaip frazeologizmų dėmenys. Neigti svetimybų vartojimą frazeologizme reikštų smerkti emocingą minčių reiškimą. Juk dažnai tos svetimybės atitikmuo kasdienėje kalboje nėra atitinkamo frazeologizmo adekvatus pakaitalas (FŽ 2001 : 7).

Lietuvių kalboje yra žodžių, kurie skiriami indoeuropiečių prokalbei. Tai senasis leksikos sluoksnis, kuriam priklauso kūno dalių pavadinimai, giminystės terminai, gyvūnų, augalų pavadinimai ir t. t. Indoeuropiečių prokalbei priklauso žodis *angis*, vartojamas Bretkūno raštuose, taip pat žodis *mazgoti* ir kt. Pavyzdžiui:

Guadrūs kaip žalčiai ir neklastingi kaip balandžiai (Mt 10, 16-17)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Todiel būkit kinus</i> [?- K. M.] <i>kaip Angis</i> <...> (p. 24);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Bukite tada protingi kaypo žalcziey, ir prasti, kayp karweley</i> (p. 15);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Todėl bukite protingi, kaip žalčiai, ir be klastos, kaip karveliai</i> (p. 14);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Būkite tat gudrūs, kaip žalčiai, ir neklastingi, kaip karveliai</i> (p. 35);

Ekumeninė Biblija

Todėl būkite gudrūs kaip žalčiai ir neklastingi kaip balandžiai
(p. 15);

Nusiplauti rankas (Mt 27, 24)

J. Bretkūnas

<...> *ėmęs vandeni **mašgoia** rankas* <...> (p. 129);

J. A. Giedraitis

<...> *emęs wandeni **numazgojo** rankas po akiu žmonių*
<...> (p. 48);

F. Kuršaitis

*Tai matydamas Pilotas <...> ėmęs vandenį **mazgojos** rankas*
po akių žmonių <...> (p. 37);

J. Skvireckas

<...> *ėmęs vandens, nusiplovė rankas tautos akivaizdoje* <...>
(p. 104);

Ekumeninė Biblija

*Pilotas <...> paėmė vandens, **nusimazgojo** rankas minios*
akivaizdoje <...> (p. 43).

Angis – tai vienas labiausiai paplitusių ide. gyvatės pavadinimų. Galimas daiktas, jog tos pačios šaknies žodžiai kai kuriose ide. kalbose reiškė ‘kirminą’, plg. liet. *ankštiras* ‘vikšras gyvulių odoje’, *inkštiras*, sen. vok. aukš. *angar* ‘javų kirmėlė’ <...> (Sabaliauskas 1990 : 26). Kaip pastebime, kiti bažnytinių raštų vertėjai vietoj leksemos *angis* vartoja – *žaltį*. Liet. *žaltys*, plg. *zalktis* (Fraenkel, 1288). Tik lietuvių ir latvių kalboms būdingas žodis. Gana neaiškos kilmės (Sabaliauskas 1990 : 154).

Pasitaiko ir vienas kitas žodis, gautas iš senosios vokiečių kalbos, pavyzdžiui:

Iš širdies pertekliaus kalba lūpos (Lk 6, 45)

J. Bretkūnas

Gieras čsmagus išch gierų čkarbu čchirdies čawa nečcha gera:
a piktas čsmagus išch pikta čkarba nečch pikta. Nes ko čchirdis
pilna ria, tai būrna kalba (p. 246);

J. A. Giedraitis

*Gieras žmogus isz giero **skarbo** szirdies sawo isznesza gierą*
dayktą <...> (p. 97);

F. Kuršaitis

*Geras žmogus gerą išneša iš gero **skarbo** savo širdies, ir piktas*
*žmogus pikto išneša iš pikto **skarbo** širdies. Nės ko širdis pilna,*

	<i>to burna plusta</i> (p. 70);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Geras žmogus iš gero savo širdies iždo išneša, kas gera, ir piktas žmogus iš pikto iždo išneša, kas pikta; nes burna kalba iš širdies gausumo</i> (p. 193);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Geras žmogus iš gero savo širdies lobyno ima gera, o blogasis iš blogo lobyno ima bloga. Jo burna kalba tai, ko pertekusi širdis</i> (p. 83);

Tykantis, ką praryti (1 Pt 5, 8)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i><...> iūčū Priešchnikas Welnias <...> kaip riekentis Liūtas, iečchkodams, kūri praritū</i> (p. 898);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i><...> prieszinginikas jusu welnias, kaypo lewas rekiantis aplinkuy waykszcioja jeszkodamas, kuri prarijtu</i> (p. 350);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i><...> jūsų priešininkas, velnias, aplink eiti, kaip liūtas rėkiąsis, ir jėško, kurį prarytų</i> (p. 237);
<u>J. Skvireckas</u>	<i><...> jūsų priešininkas velnias aplink eina, kaip kriokiąs liūtas, jieškodamas, ką prarytų</i> (p. 687);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Jūsų priešas velnias kaip riaumojantis liūtas slankioja aplinkui, tykodamas ką praryti</i> (p. 287).

Skarbas ‘turtas, lobis, iždas’ – l. *skarb* iš sva. *scerf* (Zinkevičius 1988 : 130). Liet. *levas*, plg. lenk. *lew*, bltr. *лѣв* <...>. Slavai šį žodį gavo iš germanų, plg. s. vok. aukšt. *lëwo*. Į germanų kalbas žvėries pavadinimas per romėnus ir graikus, plg. lot. *leo*, gr. *λεών*, veikiausiai atkeliavo iš semitų <...> (Sabaliauskas 1990 : 234).

Lietuvių kalboje iš viso turima apie 3000 germanizmų, daugiausia skolinių iš vokiečių kalbos; gausiausiai jie paplitę pietvakarinėse tarmėse. Raštuose germanizmų yra žymiai mažiau negu tarmėse (Čepienė 1998 : 91).

Kai kurie skoliniai iš lotynų ar graikų kalbų bus atėję į lietuvių kalbą tikriausiai literatūriniu keliu, t. y. verčiant bažnytines knygas, pvz.: *psalteras* „psalmynas“, *mirra* „kvapūs sakai“, *cipresas* „kiparisas“, *izopas* „vaistinis augalas“ (Čepienė 1998 : 92):

Apšlakstyk mane izopu, ir būsiu apvalytas, plauk mane, ir pasidarysiu baltesnis už sniegą (Ps 50 (51), 9)¹⁰

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Atgriekauk mane Jsopu, ida[nt] czistas bucziau, masgokem, idant bucziau baltas kaip sniegas (p. 205);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Apšlakstyk manę Yzopu, kad čystas bučiau; mazgok manę, kad baltas bučiau kaip sniegas! (p. 540);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Apvalyk mane yzopu, ir būsiu švarus, nuplauk mane, ir būsiu baltesnis už sniegą (p. 633).</i>

Lietuviškuose Šventojo Rašto vertimuose galima aptikti leksinių archaizmų (*paslėptinė*, *byloti*¹¹, *griešnas*¹² ir t. t.), t. y. pasenusių, nebepriimtinių žodžių:

Džiūgaujanti ištivirkėlė (Apr 17, 5)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Jo Miereli [baisumo] rankoi, pilna neapikantos ir necizibies Sawa Kjekščichties (p. 1030);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>O ant kaktos jos wardas paraszitas, paslėptinė <...> (p. 382);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Ir ant jos kaktos parašytas vardas paslėptinė: didėji Babelė, motina kekšystės ir visų biaurybių ant žemės (p. 274);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i><...> didžioji Babelė žemės paleistuvysčių ir bjaurumų motina (p. 745);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>„Didžioji Babelė, ištivirkėlių ir žemės šlykštybių motina“ (p. 312).</i>

Bažnytinių raštų vertimuose pasitaiko išnykusių bei pasenusių realiųjų pavadinimų – istorizmų. Jie nebeprisitaiko aktuališkai leksikai, tačiau vartojami kaip norminiai žodžiai kalbant apie praeitį, pavyzdžiui:

¹⁰ Šio darbo frazeologijos šaltinis – Naujasis Testamentas. Šie pavyzdžiai iš Senojo Testamento.

¹¹ Žr. 22 psl.

¹² Žr. 28 psl.

Nusikals iš savo kalavijų žagrių (Iz 2, 4)

F. Kuršaitis

*<...> savo kardus pavers į **noragus**, ir savo **ragotines** į piautuvus (p. 624);*

Ekumeninė Biblija

*<...> jie perkals savo kalavijus į **arklus**, o ietis – į **geneklius**¹³ (p. 725);*

Perplėšė savo drabužius ir apsilvilko maišu, barstydamasis galvą pelenais (Est 4, 1)

F. Kuršaitis

*<...> įplėšė savo rubus ir apsisiautęs **žaku** apsibarstė pelenais, ir išėjęs į vidurį miesto didžiu balsu šaukdamas per mierą dejavo (p. 48);*

Ekumeninė Biblija

*<...> Mordechajus persiplėšė drabužius, apsilvilko **ašutine**, apsibarstė galvą pelenais <...> (p. 571).*

Pirmųjų raštų autoriams dažnai teko kurtis naujų žodžių. Versdami religinius tekstus kartais pavartodavo skolinių arba imdavo kurti savuosius žodžius – naujadarus. Kartais naujadarai patekdavo iš vieno autoriaus raštų į kito autoriaus raštus, kartais prigyldavo liaudies šnekamojoje kalboje. Neretai jie būdavo greitai užmirštami.

Jau XVI a. pabaigoje J. Bretkūno Biblijoje vartojami naujadarai, pavyzdžiui:

Nes raidė užmuša, o dvasia teikia gyvybę (2 Kor 3, 5-6)

J. Bretkūnas

*Neça **Skaitytine** numarin, bet Dwačia atgida (p. 719);*

J. A. Giedraitis

*<...> nes **litera** užmusza, o Dwase atgaywina (p. 259);*

F. Kuršaitis

*Kursai ir mus tinkančius padarė, pilnavoti urėdą naujojo testamento, ne skaitytinės, bet Dvasės. Nėsa **skaitytinė** žavina, bet Dvasė gyvus daro (p. 192);*

J. Skvireckas

*Nes **raidė** užmuša, o dvasia gaivina (p. 533);*

Ekumeninė Biblija

*<...> nes **raidė** užmuša, o Dvasia teikia gyvybę (p. 223).*

¹³ Arba: „genėjimo peilius“.

Martynas Mažvydas savo elementoriuje vartoja lietuviškos rašmenims pavadinti terminą – *skaitytinės*. Kurie pirmosios lietuviškos knygos žodžiai laikytini Mažvydo naujadarais, nustatyti nelengva. Greičiausiai jis pats pasidarė gramatikos terminus: *balsinė* ‘balsis’, *dvibalsinė* ‘dvibalsis’, *sanbalsinė (sąbalsinė)* ‘priebalsis’, *skaitytinė* ‘raidė’ (Zinkevičius 1988 : 26; 36). Tikriausiai J. Bretkūnas ir F. Kuršaitis, sekdami senaisiais lietuvių raštais, vartoja įprastą ir Mažosios Lietuvos raštuose prigijusį naujadarą – *skaitytinė*.

J. Giedraitis rašmenims nusakyti vartoja terminą *litera*. Tai senasis lenkų kalbos skolinys iš lotynų kalbos (*littera*).

Rašmenims vadinti kalbos paminkluose randame labai daug žodžių: *balsė, balsrodis, bokštavas, litara, litera, rašytinė, rašmenė, rašmuo, raštelis, raštinė, raštinėlis, raštženklis, rodbalsė, skaitydinė, skaitinė, skaitytinė* <...>. Raidė yra pats populiariausias, dažniausiai vartojamas A. Baranausko sukurtas terminas (Sabaliauskas 1990 : 291).

Darybiniais sinonimais gali būti vadinami žodžiai, sudaromi su skirtingais darybos afiksais, pavyzdžiui:

Palik mirusiems laidoti savo mirusiuosius (Mt 8, 22)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Tū mane ček, ir te pakas Nūmire</i> sawa numirūčius (p. 23);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<...> <i>Eyk paskuy manęs, ir dalaysk</i> numirusiems laidoti numirelus sawo (p. 12);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Bet Jėzus jam tarė: sek tu manę, ir te laidoja</i> numirieji savo numirusius (p. 12);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Sek mane ir palik</i> mirusiesiems laidoti jų numirėlius (p. 28);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Sek paskui mane ir palik</i> mirusiems laidoti savo numirėlius (p. 13);

Akmenys šauks (Lk 19, 39-40)

<u>J. Bretkūnas</u>	<...> akmnei šchaūks (p. 309);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<...> akminis szauks (p. 125);
<u>F. Kuršaitis</u>	<...> akmens šauks (p. 89);
<u>J. Skvireckas</u>	<...> <i>Sakau jums, jei šitie tylės,</i> akmenys šauks (p. 245);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Sakau jums, jei šitie tylės,</i> akmenys šauks (p. 106).

Kaip galima pastebėti, J. Bretkūnas *mirusius* vadina *Nūmire*, J. Giedraitis – *numirusiais*, F. Kuršaitis – *numiriejais*, J. A. Skvireckas – *mirusiesiais*. Tai tos pačios šaknies žodžiai, sudaryti su skirtingais prefiksinais, sufiksinais, fleksiniais darybos formantais. Žodžio *akmenys* ryškus fleksijos įvairavimas.

Beje, iš biblinių pavyzdžių matyti, kad vertimas gali būti nemažai nutolęs nuo originalo. Pavyzdžiui, F. Kuršaitis *talentus* vadina *pinigais* arba vietoj lekšemos *parduoti* Šventojo Rašto vertėjai vartoja *siūlė*, *suderėjo*, *paskyrė*, *pasiūlė*:

Vienam jis davė 5 talentus, kitam 2, trečiam 1 (Mt 25, 15)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Ir wienam dawe penkis Talentus, antram du, treecziam wiena</i> (p. 58);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Ir dawe wienam penkis talentus, o kitam du, o kitam wieną,</i> <i>kiekwienam pagal ju iszgaleimo <...> (p. 42);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Ir vienam davė penkis šimtus pinigų, antramjam du šimtu,</i> <i>trečiamjam vieną šimtą <...> (p. 33);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Vienam jis davė penkis talentus, kitam du, o trečiam vieną <...></i> (p. 92);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Vienam jis davė penkis talentus, kitam du, trečiam vieną <...></i> (p. 38);

Parduoti už trisdešimt sidabrinių (Mt 26, 14-16)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Ir anis siule iam deęehimts čidabriniku</i> (p. 120);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>O anie suderėjo už trideszintis sidabriniku</i> (p. 44);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Tarė jiems: Ką man duosite, aš jį jums išduosiu? Ir jie jam siulė</i> <i>trisdešimt sidabrininkų</i> (p. 34);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Jie gi jam paskyrė tris dešimtis sidabrinių</i> (p. 96);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Tie pasiūlė trisdešimt sidabrinių</i> (p. 40).

Aptartųjų biblinių frazeologizmų leksika rodo, kad pirmieji religinio turinio rašto paminklai gana gerai atspindėjo ano meto leksikos įvairovę. Juose yra tokių žodžių ar žodžių formų, kurių šiandien jau nebevartojame. Religinių autorių norą turtinti savo raštų kalbą kuo įvairesne liaudies leksika senuosiuose raštuose rodo sinonimijos gausumas. Lietuviai iš kitų kalbų ne tik skolino žodžius, bet ir kūrė savuosius. Šalia lietuviškų (liaudinių) žodžių ir naujadarų vartota nemaža skolintinės leksikos, pirmiausia slavizmų. Suprantama, kad ir per religinius vertėjų raštus, per biblinius frazeologizmus dalis žodžių pateko į šnekamąją lietuvių kalbą.

5. BIBLINIŲ FRAZEOLIZMŲ SINTAKSĖ

Senųjų lietuvių raštų kalbos sintaksėje atspindėjo sakinių archajinės ypatybės, sakinių kitimai. Kuriantis rašomajai kalbai kai kurios archajinės sintaksinės ypatybės įsitvirtino rašomosios kalbos vartosenoje ir ilgainiui tapo šios kalbos norma. Tuo tarpu kitos sintaksinės ypatybės, ypač atsiradusios dėl svetimų kalbų įtakos, pamažu nyko ir traukėsi iš lietuvių rašomosios kalbos sistemos (Palionis 1995 : 71). Tai akivaizdu ir žvelgiant į biblinių frazeologizmų sintaksę.

Iš senųjų bruožų pirmiausia galima nurodyti lietuvių kalbos žodžių tvarkos dėsningumus. Lietuvių kalbos žodžių tvarka gali būti laisva ir gramatiškai apibrėžta. Gramatiškai apibrėžta žodžių tvarka negali būti keičiama. Krinta į akis tai, kad senuosiuose religiniuose raštuose būdinga neįprasta, inversinė žodžių tvarka.

Lietuvių sintaksę nemaža yra veikusi ir kitų kalbų įtaka. Ypač toji įtaka ryški mūsų senuosiuose raštuose, kurie bemaž visi verstiniai. Antai juose dėl tos įtakos pažymins dažniau būna nukeltas po pažymimojo žodžio (Zinkevičius 1980 : 216). Eiliuotuose raštuose (giesmėse, panegirikose, epitafijose) šitoks pažyminio vartojimas neretai yra atsiradęs dėl metrikos poreikių, o prozos tekstuose – dažniausiai dėl lenkiškų (kartais ir lotyniškų) originalų įtakos (Palionis 1995 : 75).

Tokia ši tvarka aptinkama J. Bretkūno ir J. Giedraičio tekstuose: pažymins nukeliamas po pažymimojo žodžio, pavyzdžiui:

Tu esi Petras – Uola (Mt 16, 15-19)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Tū egi Petras, ir ant čehios ūlos pakričiu mana Sriemkima</i> [?-K. M.] (p. 77);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>O asz sakau tau, jog tu esi uola, o ant tos uolos pastatisiu</i> <i>bažnicziq mano</i> ¹⁴ <...> (p. 26);
<u>F. Kuršaitis</u>	<...> <i>tu esi Petras ir ant uolos aš kursu savo bažnyčią</i> (p. 22);
<u>J. Skvireckas</u>	<...> <i>tu esi Petras, ir ant tos uolos aš pastatysiu savo Bažnyčią</i> (p. 60);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<...> <i>tu esi Petras – [uola]; ant tos uolos aš pastatysiu savo</i>

¹⁴ Aptariant pavyzdžius inversiniai žodžiai juodinami.

bažnyčia (p. 25);

Kairė nežino, ką daro dešinė (Mt 6, 2-4)

J. Bretkūnas

*<...> te neβinna **kairė tawa**, ka deŝchine dara <...>* (p. 29);

J. A. Giedraitis

*Bet kad tu daray almužną, tegul nežino **kayre tawo**, ką daro **deszine tawo*** (p. 8);

F. Kuršaitis

*Bet kad tu išdaliji ubagams, **kairė tavo** ranka te ne žino, ką tavo dešinė daro* (p. 9);

J. Skvireckas

<...> tegul tavo kairioji nežino, ką tavo dešinioji daro <...>
(p. 19);

Ekumeninė Biblija

Kai tu daliji išmaldą, tenežino tavo kairė, ką daro dešinė <...>
(p. 9);

Tavo kalba (tarmė) išduoda tave (Mt 26, 73)

J. Bretkūnas

*<...> išch tu **kalbijū tawa** išchdūt <...>* (p. 63);

J. A. Giedraitis

*<...> Tikray ir tu esi isz anu; nes ir **kalba tawo** tawę iszduoda*
(p. 47);

F. Kuršaitis

Ir po mažos valandos prie jo čia stovintieji, sakydami Petru: iš tiesos, ir tu esi viens tu, nės ant tavo kalbos tai numanome
(p. 36);

J. Skvireckas

Tikrai ir tu iš jų; nes ir tavo tarmė tave išduoda (p. 101);

Ekumeninė Biblija

Tikrai tu vienas iš jų, nes ir tavo tarmė tave išduoda (p. 42);

Tėve mūsų (Mt 6, 9-10)

J. Bretkūnas

Mūŝū Tiewe (p. 15);

J. A. Giedraitis

Tewe musu (p. 8);

F. Kuršaitis

Tėve mūsų (p. 150);

J. Skvireckas

Mūsų Tėve (p. 19);

Ekumeninė Biblija

Tėve mūsų (p. 17);

Esate žemės druska (Mt 5, 13)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Jus eęte druska Szemes (p. 12);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Jus este druska žiames (p. 6);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Jus esate žemės druska (p. 8);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Jus žemės druska <...> (p. 19);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Jūs – žemės druska (p. 7).</i>

Tačiau pasitaiko ir tokių atvejų, kai būdvardiškieji įvardžiai eina prieš pažymimąjį žodį – daiktavardį, ir yra suderinti su juo gimine, skaičiumi ir linksniu, pavyzdžiui:

Niekas savo tėvynėje gimęs nėra vadinamas pranašu (Jn 4, 44)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i><...> Prarakas şawo tiewiřchkie garbes ne tur (p. 360);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Nes patsay Jezus ludijmq iszdawe, jog pranaszas ne tur szlowes sawo tewiszkeje (p. 144);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i><...> prarakas savo tėviškėje ne labai garbėje laikomas (p. 108);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i><...> pranašas nelaikomas pagarboje savo tėvynėje (p. 282);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Pranašas negerbiamas savo tėviškėje (p. 121).</i>

Ankstesniojoje rašytinėje tradicijoje, iš kurios driekėsi svetimų konstrukcijų srautas, kaip ir XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje periodinėje ir neperiodinėje spaudoje, mirgėte mirgėjo verstinių linksninių ir prielinksninių konstrukcijų, nelietuviškų sakinio modelių (Palionis 1995 : 247-248). Ši J. Palionio mintis tinka ir frazeologijai. Netinkami prielinksnių *ant, po, iš* vartojimo pavyzdžiai atspindi cituojamuose sakiniuose ar sakinių fragmentuose:

Kas turi ausis, teklauso (Mt 11, 15)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Kas tur auřų ant klauřimo, teklaũća (p. 51);</i>
---------------------	--

J. A. Giedraitis

F. Kuršaitis

J. Skvireckas

Ekumeninė Biblija

*Kas tur ausis **ant klausimo**, tegul klauso* (p. 16);

Kas tur ausių klausyti, tas te klauso (p. 15);

Kas turi ausis klausyti, teklauso (p. 39);

Kas turi ausis, teklauso (p. 17);

Kopti į Golgotą (Mk 15, 22-25)

J. Bretkūnas

J. A. Giedraitis

F. Kuršaitis

J. Skvireckas

Ekumeninė Biblija

<...> joŝp Golgatha (p. 206);

*Ir atwede ji **ant vietos** Golgota <...>* (p. 80);

*Ir jie nuvedė jį **ant vietos** Golgata <...>* (p. 80);

Taip jie nuvedė jį į Golgotos vietą <...> (p. 39);

Taip jie nuvedė Jėzų į Golgotos vietą <...> (p. 17);

Nusiplauti rankas (Mt 27, 24)

J. Bretkūnas

J. A. Giedraitis

F. Kuršaitis

J. Skvireckas

Ekumeninė Biblija

<...> ėmęs vandeni maŝgoia rankas <...> (p. 129);

*<...> emęs wandeni numazgojo rankas **po akiu** žmoniu*

<...> (p. 48);

*Tai matydamas Pilotas <...> ėmęs vandenį mazgojos rankas **po akių** žmonių <...>* (p. 37);

<...> ėmęs vandens, nusiplovė rankas tautos akivaizdoje <...> (p. 104);

Pilotas <...> paėmė vandens, nusimazgojo rankas minios akivaizdoje <...> (p. 43);

Pradžioje buvo žodis (Jn 1, 1)

J. Bretkūnas

J. A. Giedraitis

F. Kuršaitis

J. Skvireckas

Pradzoje būwo ŝzodis <...> (p. 343);

***Isz pradžios** buwo žodis <...>* (p. 137)

*Kas **iš pradžios** buvo, ką girdėjome <...> apčiopojų mūsų rankos, apie gyvasties žodį* (p. 240);

Pradžioje buvo Žodis (p. 267);

Kaip matome, senesniuose religinio turinio raštuose pasitaiko **ant** + **kilmininkas** konstrukcija tikslui, vietai reikšti, kurią vartoja J. Bretkūnas ir J. Giedraitis. Dabar šis sakinio modelis vartojamas su veiksmažodžiais, reiškiančiais neigiamas emocijas ar barimą (DLKG 1996 : 518). Prielinksnio **po** + **kilmininkas** verstinė konstrukcija objektiniams santykiams reikšti dabar nevartojama. „Pagrindinis šio tipo konstrukcijų narys paprastai esti slinkties veiksmažodis. Kilmininkas, prijungtas prie jo su prielinksniais *pirma* ir *po*, reiškia daiktą, kurio atžvilgiu nustatoma slinkties erdvė (Paulauskienė 1989 : 96). Taip pat nevartojama J. Giedraičio ir F. Kuršaičio tekstuose pasitaikanti **iš** + **kilmininkas** konstrukcija norint nusakyti laiko santykius. „Su šiuo prielinksniu kilmininkas dažniausiai jungiamas prie slinkties veiksmažodžių. Jis sudaro konstrukciją, reiškiančią kryptį į kokio nors daikto, objekto išorę“ (Paulauskienė 1989 : 97).

Prielinksninės konstrukcijos su prielinksniais *ing* (*i*) „į“ žymi veiksmo vietą bei kryptį. Šios „konstrukcijos buvo paveldėtos iš priešrašytinio laikotarpio, tai rodo Mažvydo vartoseną. <...> Bretkūno Biblijos vertime tokios prielinksninės konstrukcijos¹⁵ kartais taisomos – atstatomi iliatyvai. Bet šios rūšies taisymai yra nereguliarūs, atsiradę veikiausiai dėl korektorių subjektyvaus neigiamo požiūrio į prielinksnines konstrukcijas ar noro, kad vertimas šiuo atžvilgiu mažiau skirtųsi nuo ankstesniųjų raštų. <...> Be to, dažnesnę ar retesnę prielinksninių konstrukcijų su *ing* (*i*) vartoseną kai kuriuose raštuose galėjo veikti ir originalų įtaka, ir tų raštų autorių stilistiniai sumetimai – noras išvengti monotoniško, tų pačių kalbinės raiškos priemonių kartojimosi (Palionis 1995 : 67-68). Aptartąją prielinksninę konstrukciją vartoja ne tik J. Bretkūnas, bet ir J. Giedraitis:

Jų vardas – Legionas (Lk 8, 30)

J. Bretkūnas

*Ghis biloia, Legio, nes daugia welinu būwa **ing** ghī įeije*
(p. 256);

J. A. Giedraitis

*O anas atsakie: Pulkas; nes daug welniu buwo ineje **ing***
anq (p. 101);

¹⁵ J. Bretkūno Biblijoje daugiau nei ketvirtadalis prielinksninių konstrukcijų (26, 2 %) išversta postpoziciniais vietininkais (Gelumbeckaitė 1997 : 183).

<u>F. Kuršaitis</u>	<i><...> jis tarė: Lėgionas; ne daug velnių į jį buvo įėję <...></i> (p. 73);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Jis atsakė: Legijonas; nes į jį buvo įėję daug velnių</i> (p. 200);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Šis atsakė: „Legionas“. Mat jį buvo apsėdę daug demonų</i> (p. 87);

Nieks nepila jauno vyno į senus vynmaišius (Mt 9, 17)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Ir ne wienas ne pil iauną Winą ing sėnus indus [batčkas]</i> (p. 42);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Ney wino jauno pila ing sėnus indus</i> (p. 13);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Nepilamas šviežus vynas į senus rykus</i> (p. 13);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Nepiliama taip pat jauno vyno į senus vynmaišius</i> (p. 31);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Taip pat niekas nepila jauno vyno į senus vynmaišius</i> (p. 14).

Evangelijų vertimuose įvairūs (tiek vientisiniai, tiek sudėtiniai) sakiniai buvo pradedami jungtukais *ir, o (a)* <...>. Prie šitokio dažno, kartais tiesiog monotoniško jungtukų *ir, o (a)* vartojimo, žinoma, daug yra prisidėję originalai, kuriuose daugeliu atvejų randami šių jungtukų atitikmenys (Palionis 1995 : 72). Štai keletas šios rūšies pavyzdžių:

Vienam jis davė 5 talentus, kitam 2, trečiam 1 (Mt 25, 15)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Ir wienam dawe penkis Talentus, antram du, treecziam wiena</i> (p. 58);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Ir dawe wienam penkis talentus, o kitam du, o kitam wieną,</i> <i>kiekwienam pagal ju iszgaleimo <...></i> (p. 42);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Ir vienam davė penkis šimtus pinigų, antramjam du šimtu,</i> <i>trečiamjam vieną šimtą <...></i> (p. 33);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Vienam jis davė penkis talentus, kitam du, o trečiam vieną <...></i> (p. 92);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Vienam jis davė penkis talentus, kitam du, trečiam vieną <...></i> (p. 38);

Aš tau duosiu dangaus karalystės raktus, ir ką tu suriši žemėje, bus surišta ir danguje, ir ką tu atriši žemėje, bus atrišta ir danguje (Mt 16, 19)

J. Bretkūnas

*Ir tawo dūčiu Raktus Dangaus. Wiska ant Szemes ričchi, ir danguia ričhta bus. **Ir** wiska ant Szemes ičchričchi, bus ir dangui ičchričta (p. 39);*

J. A. Giedraitis

***Ir** duosiu tau raktus karalistes dangaus. **O** ką tiktay suriszi ant žiamės, bus suriszi ir danguose, o ką tiktay iszriszi ant žiamės, bus iszriszi ir danguose (p. 26);*

F. Kuršaitis

***Ir** duosiu tau dangaus raktus: Vis, ką tu ant žemės suriši, tai ir danguje bus surišta, ir vis, ką tu ant žemės atriši, tai ir danguje bus atrišta (p. 22);*

J. Skvireckas

Tau aš duosiu dangaus karalystės raktus; ką tu suriši žemėje, bus surišta ir danguje, ir ką tu atriši žemėje, bus atrišta ir danguje (p. 61);

Ekumeninė Biblija

Tau duosiu dangaus karalystės raktus; ką tu suriši žemėje, bus surišta ir danguje, ir ką atriši žemėje, bus atrišta ir danguje (p. 25);

Papjaukite nupenėtą veršį (Lk 15, 23)

J. Bretkūnas

<...> ir atwečkite werčchi penūta <...> (p. 293);

J. A. Giedraitis

***Ir** atweskite teluką penetini, ir užmuskite (p. 117)*

F. Kuršaitis

***Ir** atgabenkite šen penėtą veršį, ir papiaukite tą (p. 84);*

J. Skvireckas

<...> atveskite taip pat penėtą veršį ir papjaukite (p. 232);

Ekumeninė Biblija

Atveskite nupenėtą veršį ir papjaukite! (p. 100);

Parduoti už trisdešimt sidabrinų (Mt 26, 14-16)

J. Bretkūnas

***Ir** anis siule iam dečehimts čidabriniku (p. 120);*

J. A. Giedraitis

***O** anie suderėjo už trideszintis sidabriniku (p. 44);*

F. Kuršaitis

Tarė jiems: Ką man duosite, aš jį jums išduosiu? Ir jie jam siulė

trisdešimt sidabrininkų (p. 34);

J. Skvireckas

Jie gi jam paskyrė tris dešimtis sidabrinių (p. 96);

Ekumeninė Biblija

Tie pasiūlė trisdešimt sidabrinių (p. 40).

Iš tikrųjų tokių sakinių, kurie prasideda *ir*, o jungtukais, ypač senesniuose religiniuose raštuose, yra labai daug. Iš surinktų pavyzdžių ryškėja ir kita tendencija: ne ką mažiau pasitaiko atvejų, kai sakiniai pradedami jungtukais *nes* (*neža*, *nėsa*, *nės*), *bet*. „Sudėtiniai sakiniai su priežasties ir tikslo aplinkybių šalutiniais sakiniiais senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose yra labai plačiai paplitę. <...> Kaip ir dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje, senųjų raštų priežasties konstrukcijose dažniausiai vartojami yra specialieji priežasties jungtukai *nes*, *kadangi* (jų gali būti įvairių variantų *nesa*, *nesang*, *kadang*, *kadangel*...) (Drotvinas 1964 : 19). Kai šalutinis sakinyss su priežasties jungtuku reiškia anksčiau pasakytosios minties išvadą, tada kai kurie žodžiai gali būti ypatingai akcentuojami ir eina pačioje sakinio pradžioje <...> (Drotvinas 1964 : 23), pavyzdžiui:

Kas turi, tam bus duota (Mt 13, 12)

J. Bretkūnas

Neža Kurčai tur, tam dūdama ira <...> (p. 61);

J. A. Giedraitis

Nes kursay tur, jam bus duota, ir apsziey tures <...> (p. 117);

F. Kuršaitis

Nėsa turinčiam duodama, kad pilnai turėtų ir neturinčiam atimama ir ką tur (p. 18);

J. Skvireckas

Nes kas turi, tam bus duota (p. 47);

Ekumeninė Biblija

Mat kas turi, tam bus duota <...> (p. 20);

Kas slapta, išeis aikštėn (Lk 8, 17)

J. Bretkūnas

Nes nera nieka apčlepta kas nebutu atwiria, nei apdenkta, kas ne butu čzinama ir atdenkta (p. 255);

J. A. Giedraitis

Nes niera nieko užslepta, kas ne išsireyksztu, ney uždengta, kas nebutu žinoma, ir regimas ne pasidaritu (p. 100);

F. Kuršaitis

Nės nieko niera paslėpta, kas ne būtų žinoma, ir nieko niera uždengta, kas ne išsireikštų ir į šviesą pareitų (p. 72);

J. Skvireckas

Nes nėra paslėptų dalykų, kurie nebūtų apreikšti, nė uždengtų, kurie nepasidarytų žinomi ir neišeitų aikštėn (p. 199);

Ekumeninė Biblija

Nėra nieko paslėpta, kas nebūtų atskleista, nieko slapta, kas nepasidarytų žinoma ir neišeitų aikštėn (p. 86);

Daug pašauktųjų, maža išrinktųjų (Mt 22, 13-14)

J. Bretkūnas

Neša danguna pavadintu, Bilo maß [?- K. M.] išchrinktu (p. 61);

J. A. Giedraitis

Nes daug ira pawadintu, bet maž iszrinktu (p. 36);

F. Kuršaitis

Nėsa daug yra pavadintų, bet maž išrinktųjų (p. 29);

J. Skvireckas

Nes daug pašauktųjų, bet maža išrinktųjų (p. 80);

Ekumeninė Biblija

Mat daug pašauktų, bet maža išrinktų (p. 33);

Jeį net visi – aš ne (Mt 26, 33)

J. Bretkūnas

Bet Petras bilojo iam, Ka cze pačipiktintų, taczau ešch ne pačipiktinšiu (p. 199);

J. A. Giedraitis

<...> Noris wisi isz tawęs pasipiktintu, asz niekados ne pasipiktinsiu (p. 45);

F. Kuršaitis

Bet Petras atsakydamas tarė jam: norint visi pasipiktintų tavimi, aš tačiau niekados ne pasipiktįsu (p. 35);

J. Skvireckas

Jeį ir visi tavimi pasipiktintų, aš niekuomet nepasipiktinsiu (p. 98);

Ekumeninė Biblija

Jeį net visi tavimi pasipiktintų, aš niekuomet nepasipiktinsiu! (p. 40);

Verčiau jūs sakykite: taip – jei taip, ne – jei ne, o kas viršaus – tai iš piktojo (Mt 5, 36-37)

J. Bretkūnas

Bet wiųų ęzodis tebuwo; Taip, taip, Ne, Ne, Kas daugchui ria tatai išch [nųg] pikto ria (p. 27);

J. A. Giedraitis

Bet tegul bus kalba jūsų: ira, ira; nier, nier: O kas daugiau ira, neg tay, nuog pikto ira (p. 7);

<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Bet jūsų kalba t'esia: je, je (taip, taip), ne, ne; kas daugiau, tai nuo pikto (p. 9);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Bet jūsų šneka tebūnie: Taip, taip; ne, ne; o kas viršaus to, tai eina iš pikta (p. 17);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Verčiau jūs sakykite: Taip, jei taip, Ne, jei ne, o kas viršaus, tai iš piktojo (p. 9);</i>

Kodėl gi matai krislą savo brolio akyje, o nepastebi rąsto savojoje? (Mt 7,3)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Bet ką regi Giplittra Krišla [?- K. M], [čkrėdą] Brolio tawo akija, ne nepaianti Rasta tawo akija (p. 33);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>O ką matay krislą akije brolo tawo, o ransto akije sawo ne matay? (p. 9);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Bet kodėl matai krislą savo brolio akyje, o ne pamatai rąstą savo paties akyje (p. 11);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Kam gi tu matai savo brolio akyje krislą ir nematai rąsto savo akyje? (p. 22);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Kodėl gi matai krislą savo brolio akyje, o nepastebi rąsto savojoje?! (p. 11).</i>

Sakinių šalutinių dėmenų jungimo būdai dažniausiai, kaip teigia J. Palionis, tokie patys, kaip ir vėlesniais laikais. Tačiau kai kurie jungimo būdai vis dėlto buvo būdingi tikrai vienai kuriai rašomosios kalbos atšakai ar net atskiriems autoriams ir plačiau nepaplitę (Palionis 1995 : 73).

Archajinį arba knyginį atspalvį dabar turi verstinės konstrukcijos su prielinksniu *idant* tikslo šalutiniams sakiniams sudaryti. Savo sandara tokie sakiniai nesiskiria nuo sakinių su *kad* jungtuku (DLKG 1996 : 689), pavyzdžiui:

Su tavimi kiti elgsis taip, kaip tu su jais (Mt 7, 12)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Wis kada, ko norit, idant iumus žmones daritū, tai darikiet iemūs <...> (p. 35);</i>
---------------------	--

<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Wis tada, ko tiktay norite, idant jums žmonies daritu, ir jus aniems darikite</i> (p. 10);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Todėl vislab, ką norite, kad žmonės jums darytų, tai darykite ir jiems</i> (p. 11);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Taigi, visa, ko jūs norite, kad žmonės jums darytų, ir jūs jiems darykite</i> (p. 23);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Tad visa, ko norite, kad jums darytų žmonės, ir jūs patys jiems darykite <...></i> (p. 11);

Nešti savo kryžių (Mk 15, 20-22)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i><...> iam Kriščų nečchiū</i> (p. 206);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i><...> idant nesztu kriziu jo</i> (p. 80);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i><...> kad jam kryžių neštų</i> (p. 59);
<u>J. Skvireckas</u>	<i><...> nešti jo kryžių</i> (p. 161);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i><...> panešėti jo kryžių</i> (p. 69);

Paklydusi avis (Mt 18, 11-13)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i><...> paklidus avis</i> (p. 83);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Nes Sunus žmogaus atejo, idant iszganitu kas pražuwo</i> (p. 29);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Nesa žmogaus sunus atėjo išganyti, kas pražuvo</i> (p. 24);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Nes žmogaus Sūnus atėjo gelbėti, kas buvo pražuvę</i> (p. 161);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Žmogaus sūnus atėjo gelbėti, kas buvo pražuvę</i> (p. 9).

Savo Naujajame testamente J. Giedraitis plačiai vartoja senovinę formą *kaypo* šalutiniams dėmenims jungti. Kiti religinių raštų autoriai šį jungtuką keičia įprastais jungtukais: *kaip*, *nes*, lyginamuoju jungtuku *lyg*, pavyzdžiui:

Kaip vagis naktį (netikėtai) (1 Tes 5, 2)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i><...> ataišanžę, kaip wagį naktį</i> (p. 840);
---------------------	---

<u>J. A. Giedraitis</u>	<i><...> jog diena Wieszpaties, kaypo wakis naktije, teyp ateys</i> (p. 302);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Nės jus patys tikrai žinote, Viešpaties dieną ateisiančią, kaip vagį naktyje</i> (p. 21);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Nes jūs patys gerai žinote, kad Viešpaties diena taip ateis, kaip vagis naktį</i> (p. 605);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Jūs patys gerai žinote, kad Viešpaties diena užklups lyg vagis naktį</i> (p. 252);

Guadrūs kaip žalčiai ir neklastingi kaip balandžiai (Mt 10, 16-17)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Todiel bukit kidrus kaip Angis ir bukit kaip Karwelu <...></i> (p. 47);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Bukite tada protingi kaypo žalcziey, ir prasti, kayp karweley</i> (p. 15);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Todėl bukite protingi, kaip žalčiai, ir be klastos, kaip karveliai</i> (p. 14);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Būkite tat gudrūs, kaip žalčiai, ir neklastingi, kaip karveliai</i> (p. 35);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Todėl būkite gudrūs kaip žalčiai ir neklastingi kaip balandžiai</i> (p. 15).

Iš kitų sintaksės variantų galima nurodyti archajiškumu išsiskiriančius sakinius, kurių specifiškumą lemia tam tikros sakinio sandaros ypatybės. Minėtinas veiksmažodžio *ira* atsiradimas, kuris gali būti nulemtas kitų kalbų įtakos. „Esamojo laiko formos šalutiniame ir pagrindiniame sakiniuose dažniausiai turi neaprežtą, esamojo nuolatinio laiko reikšmę. Tuo pabrėžiamas religinių dogmų tariamasis nekintamumas, amžinumas (*ira, koszna, visad, este, ne est*) (Drotvinas 1964 : 24), pavyzdžiui:

Žmogus gyvas ne viena duona (Mt 4, 3-4)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>żmogŭs ne tiktai išch wienos dŭnos giwas ira <...></i> (p. 18);
---------------------	---

J. A. Giedraitis

*Ne paczia duona giwas **ira** žmogus, bet wisokiu žodžiu, kuris iszeyna iz burnos Diewo (p. 4);*

F. Kuršaitis

<...> ne vienintėliai duona minta žmogus, bet kožu žodžiu, iš Dievo burnos išėinančiu (p. 3);

J. Skvireckas

Žmogus yra gyvas ne viena duona <...> (p. 10);

Ekumeninė Biblija

Žmogus gyvas ne viena duona <...> (p. 6);

Ji turėjo iščiuse. Ji buvo pastojusi (Mt 1, 18)

J. Bretkūnas

<...> ghi niečcheję nūg Schwentes Dwačes (p. 11);

J. A. Giedraitis

*<...> rasta **ira** nescia iz Dwases Szwentos (p. 2);*

F. Kuršaitis

<...> ji nėščia buvo iš Šventos Dvasės (p. 7);

J. Skvireckas

<...> ji pradėjusi iš šventosios Dvasios (p. 3);

Ekumeninė Biblija

<...> Šventosios Dvasios veikimu ji tapo nėščia (p. 4);

Pasaulio šviesa (Mt 5, 14)

J. Bretkūnas

*Jus **ečte** čshwiečibe Swieto (p. 24);*

J. A. Giedraitis

*Jus **esate** szwiesibe swieto (p. 6);*

F. Kuršaitis

*Jus **este** svieto šviesybė (p. 8);*

J. Skvireckas

Jūs pasaulio šviesa (p. 14);

Ekumeninė Biblija

Jūs – pasaulio šviesa (p. 7);

Kas ne su manimi, tas prieš mane (Mt 12, 30)

J. Bretkūnas

*Kas nera čū manimi, tas **ira** priečh mane (p. 57);*

J. A. Giedraitis

*Kas **ne est** su manim, priesz manę ira (p. 19);*

F. Kuršaitis

Kas ne su manimi, tasai prieš manę <...> (p. 17);

J. Skvireckas

Kas ne su manim, tas prieš mane <...> (p. 44);

Ekumeninė Biblija

Kas ne su manimi, tas prieš mane <...> (p. 18).

Be to, veiksmų pastovumas, ilgumas gali būti patikslinamas kartais atitinkamais laiko aplinkybės žodžiais (*visada...*) (Drotvinas 1964 : 24), pavyzdžiui:

Naktys ir dienos (Mk 5, 5)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i><...> bei dieną bei naktį</i> (p. 153);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>O wisados diena ir nakti</i> <i><...></i> (p. 8);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Ir jis buvo visučės, dieną ir naktį</i> <i><...></i> (p. 44);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Visada, dieną ir naktį</i> <i><...></i> (p. 122);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Per kiauras naktis ir dienas</i> <i><...></i> (p. 51).

Apžvelgus frazeologijos pavyzdžius išryškėja dvi raidos tendencijos:

- 1) seniausiuose religinių raštų vertimuose stengiasi kuo labiau išlaikyti originalo sakinio struktūrą;
- 2) kur kas mažiau nelietuviškų konstrukcijų bei sakinių aptinkama vėlesniuose religinio pobūdžio raštuose.

J. Skvireckas jau beveik nevartoja verstinių sakinio modelių, jis taiso ankstesnių autorių nelietuviškas konstrukcijas. Galima manyti, kad J. Skvireckas buvo susipažinęs su J. Jablonskio pirmuoju lietuvių kalbos sintaksės vadovu, kuris pasirodė 1911 m. Juk „panašias nelietuviškas konstrukcijas ir lietuvių kalbos sintaksės dalykus pirmasis ėmėsi aiškinti Jonas Jablonskis „Varpe“. Dėl tų taisyčių įtakos iš ano meto rašomosios kalbos vartosenos ėmė nykti kai kurie sintaksiniai vertimai ir jų vietoj įsigalėti lietuviškos konstrukcijos. Tačiau tas procesas buvo labai lėtas, ir Jablonskiui reikėjo dar ilgai periodinėje spaudoje kelti aikštėn bei taisyti įvairius sintaksės netaisyklingumus ir šitaip gryninti rašomosios kalbos sintaksę“ (Palionis 1995 : 249).

A. Jakštas, trumpai apžvelgdamas A. Barausko ir J. Skvirecko vertimus, ypač teigiamai vertina J. Skvirecko sintaksę. „Atidžiau pažvelgę į šio naujo vertimo tekstą, tuojau galim pastebėti, kad vertėjas savo vertime laikėsi vien lietuvių kalbos sintaksės, visai nežiūrėdamas žodžių tvarkos lotyniškoje Vulgatoje. Dėl to Skvirecko vertimas išėjo daug gyvesnis, aiškesnis ir tobulesnis, negu vysk. Barausko“ (Jakštas 1933 : 17).

P. Skardžius, lygindamas J. Skvirecko ir Č. Kavaliausko Naujojo Testamento vertimus, apie J. Skvirecko vertimą atsiliepia gana neigiamai. Jis teigia, kad J. Skvireckas versdamas

„daug kur laikosi lotyniško originalo, todėl jo atskiros dalys, žodžių samplaikos ir net ištisi sakiniai neretai yra sudaryti pagal lotyniškus pavyzdžius. <...> J. Skvirecko ilgi sakiniai <...> dažnai yra gana painūs, sunkūs ir kartais nelabai lengvi suprasti“ (Skardžius 1998 : 549, 559). Kaip minėta šio darbo įvadinėje dalyje, Č. Kavaliausko Naujasis Testamentas, redaguotas V. Aliulio, išleistas 1972 m. (Vilniuje–Kaune). J. Skvireckas Naujojo Testamento laidą (1922 ir 1936 m.) pats vertė ir redagavo. Deja, šis vertimas kalbininkų neanalizuotas.

Kaip matome, seniausiojo periodo sakiniai savo struktūra skyrėsi nuo vėlesniųjų sakinių tam tikromis linksninėmis ir prielinksninėmis konstrukcijomis, kiek kitokia žodžių tvarka, skirtingu žodžių ar sakinių jungimo būdu bei kitomis sakinių sandaros ypatybėmis. Senuosiuose vertimuose daug nelietuviškų konstrukcijų. Daug mažiau tokių konstrukcijų pasitaiko vėlesniuose religiniuose raštuose. Žinoma, vėlesnieji vertėjai kai ką galėjo nusižiūrėti iš pirmųjų religinių raštų autorių, tačiau originalu, kaip matyti iš pavyzdžių, taip aklai nesekė.

6. MORFOLOGINĖS FRAZEOLIZMŲ YPATYBĖS

Lietuvių kalba, kurioje žodžių santykiai dažniausiai reiškiami pačiomis jų formomis, pasižymi itin įvairia ir turtinga morfologine sandara (LKE 1999 : 421). Ankstyvoji lietuvių kalbos morfologinė sistema buvo nevienalytė. Suprantama, kad tą nevienalytiškumą nulėmė nevienodas lietuvių rašomosios kalbos tarminis pagrindas.

Pirmiausia į akis krinta senųjų vietininkų vartojimas. J. Giedraitis ir F. Kuršaitis savo religiniuose raštuose vartoja sustabarėjusias iliatyvo formas. Tai viena senųjų vietininko atmainų, vartojama reiškiant veiksmo kryptį į daikto vidų arba į tam tikrą vietą. <...> Dabar iliatyvas neįeina į bendrinės lietuvių kalbos linksnių sistemą ir dažniau pasitaiko tik grožinėje literatūroje; vietoj iliatyvo paprastai vartojamas prielinksnis į su galininku. <...> Iš sustabarėjusio iliatyvo formų kilęrieveiksmiai *laukan*, *šalin*, *vidun* įprasti ir kitose tarmėse bei bendrinėje kalboje (LKE 1999 : 250). Kitaip sakant, tai suprieveiksmėję daiktavardžių postpoziciniai vietininkai, pavyzdžiui:

Išėję ... nusikratykite dulkes nuo savo kojų (Mt 10, 14)

<u>J. Bretkūnas</u>	<...> <i>išcheikite ... nikratikite dūlkes nūg wėšų koiū</i> <...> (p. 46);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<...> <i>iszeydami laukan isz namu arba isz miesto nukratikite dulkės nuog koju jusu</i> (p. 15);
<u>F. Kuršaitis</u>	<...> <i>tai iš tų namų arba iš to miesto išeidami, nukratykite dulkės nuo savo kojų</i> (p. 14);
<u>J. Skvireckas</u>	<...> <i>išeidami laukan iš namų, ar iš miesto, nukratykite dulkės nuo savo kojų</i> (p. 35);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<...> <i>išėję iš tokių namų ar tokio miesto, nusikratykite ir dulkės nuo kojų</i> (p. 15).

Dauguma lietuvių kalbos žodžių formų sudarytos su kaitybos afiksais, tarp kurių svarbiausią vaidmenį turi galūnės. Tokios senosios veiksmožodžių esamojo laiko lytys kaip *miekt*, *miegt*, *miegti*; *ni nor*, *nenor*, *ne nor* siekia tolimus laikus. „Žemaičių tarmėje išnykus 3. pers. galūnės *-ti* trumpajam balsiui, likęs priebalsis *t* buvo priskirtas kamienui, pvz.,

veiksmažodžio *miegoti* esamojo laiko kamieniu imta laikyti ne *mieg-*, bet *miegt-*“ (Zinkevičius 1980 : 102-103). Taigi atematinės paradigmos trečiasis asmuo turėjo galūnę *ti-*, plg. *mieg – ti, miega. Ni nor, nenor, ne nor* – tai įvairios dubletinės formos, gana seniai išnykusios lietuvių kalboje. Aptariamų veiksmažodžių lytis galima pailiustruoti pavyzdžiais:

Neverkite, mergaitė nemirusi, bet miega (Lk 8, 52)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Ne werkite, ne miri mergaite, bet miekt</i> (p. 259);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i><...> Ne werkite; ne mire mergayte, bet miegt</i> (p. 102);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Ale jis tarė: ne verkite; ji ne mirusi, bet miegti</i> (p. 74);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Neverkite, nes mergaitė nemirė, tik miega</i> (p. 202);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Neverkite! Mergaitė nėra mirusi, o tik miega</i> (p. 87);

Kas nenori dirbti, tenevalgo (2 Tes 3, 10-11)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Je kas ni nor dirpti tas ir ten walga</i> (p. 848);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i><...> jei kas nenor dirbti, tegul ir newalgo</i> (p. 306);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i><...> jei kas ne nor dirbti, tas ne tur nei valgyti</i> (p. 223);
<u>J. Skvireckas</u>	<i><...> jei kas nenori dirbti, tegul ir nevalgo</i> (p. 612);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Kas nenori dirbti, tenevalgo!</i> (p. 255).

Senoviškesnė prielinksnių bei polinksnių forma, užfiksuota XVI – XVII a. rašomojoje kalboje, yra *užu (-užu)* „už“. Įdomu tai, kad prielinksni ir priešdėlį *užu-* tada vartojo ne tik rytų aukštaičių bei dzūkų, bet ir žemaičių, vidurio bei vakarų aukštaičių kilmės autoriai: Mažvydas, Vilentas, Bretkūnas, Daukša ir kt. (Palionis 1995 : 61). Daugelyje lietuvių kalbos tarmių veiksmažodžių priešdėliai **ata-*, **užu-*, **api-*, **anta-*, išriedėjo į *at-*, *už-*, *ap-*, *ant-* <...>. Kai kuriais atvejais veiksmažodžių priešdėlių ir atitinkamų prielinksnių raida buvo tokia pati, plg. *už-* ir *už*, *užu-* ir *užu* (Kazlauskas 1968 : 64-65). Šiuos teiginius galima pailiustruoti pavyzdžiu, kuriame atsispindi prielinksnio *užu* kitimas:

Akis už akį, dantis už dantį (Mt 5, 38)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Akį uęųų akį, Dantį uęųų dantį</i> (p. 27);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Aki už aki, o danti už danti</i> (p. 7);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i><...> akį už akį ir dantį už dantį</i> (p. 9);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Akį už akį ir dantį už dantį</i> (p. 17);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Akis už akį ir dantis už dantį</i> (p. 9).

Be šios senovinės prielinksninės formos galima paminėti rečiau raštuose aptinkamą *par* prielinksnio formą, dabar randamą tarmėse. Priešdėlis *par-* bendrinėje lietuvių kalboje neturi atitikmenų tarp prielinksnių. „Priešdėlių mikrosistema nėra apsaugota nuo prielinksnių mikrosistemos įtakos. <...> veiksmažodžio priešdėlis *per-* buvo pakeistas į *par-* dėl prielinksnio *par* įtakos. Todėl tyrinėjant veiksmažodžių priešdėlių raidą, negalima ignoruoti atitinkamų prielinksnių įtakos. Šioje raidoje kryžiuojasi dvi priešingos tendencijos: tam tikro priešdėlių mikrosistemos uždaro tendencija ir ryšio su atitinkamais prielinksniais tendencija“ (Kazlauskas 1968 : 65). Prielinksnis *par* būdingas J. Giedraičio raštams, pavyzdžiui:

Belzebubas. Šėtonas. (Mt 12, 24)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Beelcebūba Welinų wiriauęihį</i> (p. 28);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Tas ne iszwaro welnius, tiktay par Beelzebubą wiriausi welniu</i> (p. 18);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Bet Parizėnšiai, tai girdėdami, sakė: jis ne kitaip velnius išvaro</i> <i>kaip per Bielzėbubą, vyriausią velnių</i> (p. 7);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Jis išvaro velnius ne kitaip, kaip tik per velnių kunigaikštį,</i> <i>Beelzebubą</i> (p. 43);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Jis išvaro demonus ne kitaip, kaip tik demonų valdovo</i> <i>Belzebubo galia</i> (p. 18).

Kai kurie įvardžiai turi dviskaitą, kai nurodomi du asmenys ar daiktai. „Dviskaitos vartojimo nuoseklumu (dėsningumu) pasižymi ne lietuvių senieji raštai, o tik kai kurios S.

Daukanto užrašytos žemaičių pasakos“ (Rosinas 1994 : 113). Nenuoseklios dviskaitos formos dažniausiai vartojamos F. Kuršaičio raštuose. Retesnė įvardžio *jiemdviem* dviskaitos forma. Tai sintetinis dviskaitos pavyzdys, kai sudėtine žodžio dalimi eina įvardis ir skaitvardis. „[Įvardžių dviskaitos forma yra tik sintetinė, skaitvardis *du* – priaugusi postpozicija prie įvardžio (*abudu, mudu, judu, juodu, anuodu, šiedu, tiedu*). <...> tas pats elementas *du* atlieka skaičiaus rodiklio funkcijas. Čia puikiausias analitinės ir sintetinės raiškos sumišimo pavyzdys – tą pačią gramatinę funkciją atlieka ir žodis, ir žodžio dalis“ (Paulauskienė 1989 : 150), pavyzdžiui:

Žmonių žvejai (Mt 4, 19)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Sekite mane Eščhius ęžmonių ęžwereis <...> (p. 259);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Eykite paskuy manęs, o padarysiu jus, jog stositės zwejeys žmoniu (p. 5);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Ir sakė jiemdviem: sekita manę, aš padarysu judu žmonių žvejais (p. 7);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Eikite paskui mane; aš padarysiu, kad judu būtumėte žvejai žmonių (p. 12);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Eikite paskui mane! Aš padarysiu jus žmonių žvejais (p. 7);</i>

Vienam jis davė 5 talentus, kitam 2, trečiam 1 (Mt 25, 15)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Ir wienam dawe penkis Talentus, antram du, treeczam wiena (p. 58);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Ir dawe wienam penkis talentus, o kitam du, o kitam wieną, kiekwienam pagal ju iszgaleimo <...> (p. 42);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Ir wienam davė penkis šimtus pinigų, antramjam du šimtu, trečiamjam wieną šimtą <...> (p. 33);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Vienam jis davė penkis talentus, kitam du, o trečiam wieną <...> (p. 92);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Vienam jis davė penkis talentus, kitam du, trečiam wieną <...> (p. 38).</i>

Formos su *-ms* ir *-mis* naudininko reikšme vartojamos ne tik Bretkūno ir kitų XVI – XVII a. raštų autorių, bet ir nuo Mažosios Lietuvos nelabai nutolusiose vakarų aukštaičių šnektose (Ambrazas 1993 : 126). Daugelis žemaičių įvardžio *jis* visai neturi: trečiąjį asmenį reiškia įvardžiu *ans* < *anas*, f. *ana*. Rytų aukštaičiai vartoja supletyvinę paradigmą: n. sg. m. *anas* (su antrinės kilmės šaknies kirčiu), f. *ana*, pl. *anys* (-ys gali būti iš *patys*) <...> (Zinkevičius 1980 : 12). Taigi senąsias įvardžio formas su *-ms* ir *-mis* vartoja ne tik J. Bretkūnas, bet ir J. Giedraitis:

Atleisk jiems, nes jie nežino, ką daro (Lk 23, 34)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Tewe, atleisk iemus, nes neβina ką darą</i> (p. 330);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Tewe atlaysk aniems: nes nežino, ką daro</i> (p. 133);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Tève, atleisk jiems, nės jie ne žino, ką darą</i> (p. 95);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Tève, atleisk jiems, nes nežino, ką darą</i> (p. 261);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Tève, atleisk jiems, nes jie nežino, ką darą</i> (p. 113).

Geidžiamosios nuosakos (permisivo) formos vartotos ano meto rašomojoje kalboje. Šios „formos, daromos iš esamojo laiko kamieno su priešdėliu *te-* ir galūne *-ie* (1 ir 2 asmenuotės) arba *-i* (3 asmenuotės) dabar laikomos liepiamosios nuosakos 3 asmeniu <...>. Bendrinėje kalboje jas dažniausiai atstoja tiesioginės nuosakos 3 asmens formos su priešdėliu *te-* arba dalelyte *tegu(l)*“ <...> (LKE 1999 : 211-212). J. Bretkūno ir F. Kuršaičio raštuose esama tokių šios nuosakos formų, kurios sutampa su esamojo laiko 2–uoju asmeniu, pavyzdžiui:

Palik mirusiems laidoti savo mirusiuosius (Mt 8, 22)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Tū mane çek, ir te pakas Nūmire čawa mimirūčius</i> (p. 23);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i><...> Eyk paskuy manęs, ir dalaysk numirusiems laidoti numirelus sawo</i> (p. 12);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Bet Jėzus jam tarė: sek tu manę, ir te laidoja numirieji savo numirusius</i> (p. 12);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Sek mane ir palik mirusiesiems laidoti jų numirėlius</i> (p. 28);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Sek paskui mane ir palik mirusiems laidoti savo numirėlius</i>

(p. 13);

Kas turi ausis, teklauso (Mt 11, 15)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i>Kas tur aušų ant klausimo, teklaūša</i> (p. 51);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Kas tur ausis ant klausimo, tegul klauso</i> (p. 6);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Kas tur ausių klausyti, tas te klauso</i> (p. 15);
<u>J. Skvireckas</u>	<i>Kas turi ausis klausyti, teklauso</i> (p. 39);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Kas turi ausis, teklauso</i> (p. 17);

Kairė nežino, ką daro dešinė (Mt 6, 2-4)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i><...> te neβinna kaire tawa, ka dešchine dara <...></i> (p. 29);
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i>Bet kad tu daray almužną, tegul nežino kayre tawo, ką daro deszine tawo</i> (p. 8);
<u>F. Kuršaitis</u>	<i>Bet kad tu išdaliji ubagams, kairė tavo ranka te ne žino, ką tavo dešinė daro</i> (p. 9);
<u>J. Skvireckas</u>	<i><...> tegul tavo kairioji nežino, ką tavo dešinioji daro <...></i> (p. 19);
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i>Kai tu daliji išmaldą, tenežino tavo kairė, ką daro dešinė <...></i> (p. 9).

Kaip matome iš pavyzdžių, J. Giedraitis ir J. Skvireckas vartojo dabartines geidžiamosios nuosakos (permisyvo) formas.

J. Giedraičio raštuose pasitaiko senoviškesnių priešdėlio *da-* vartojimo atvejų. Šis priešdėlis, kaip matyti iš pavyzdžių, žymi intensyvų veiksmą ir vartojamas kaip priešdėlio *ne-* pakaitalas, pavyzdžiui:

Palik mirusiems laidoti savo mirusiuosius (Mt 8, 22), <...> Eyk paskuy manęs, ir *dalaysk* numirusiems laidoti numirelus sawo (p. 12);

Neliesk (nelaikyk manęs) (Jn 20, 17-18), <...> Ne *dasilitek* manęs <...> (p. 175).

J. Skvirecko vertime randama kai kurių senesnių morfologinių formų, tačiau jos gana retos, pavyzdžiui:

Nevertas atrišti batų raištelio (Mt 1, 7 – 8)

<u>J. Bretkūnas</u>	<i><...> ne eęmi wertas [badnas] idant po io akim paęilenkęs dieęzus io Kurpių atrięchcziau (p. 137);</i>
<u>J. A. Giedraitis</u>	<i><...> ne wertas esmi puolęs iszriszti sziksznę kurpiu jo (p. 51);</i>
<u>F. Kuršaitis</u>	<i><...> ne esmi vertas, kad jam kloniočiaus, ir atrięčiau dirželiu jo kurpių (p. 39);</i>
<u>J. Skvireckas</u>	<i><...> jam aę neesu vertas parpuolęs atrišti jo kurpių dirželio (p. 111);</i>
<u>Ekumeninė Biblija</u>	<i><...> aę nevertas nusilenkęs atrišti jo apavo dirželio (p. 46).</i>

Apžvelgiant frazeologizmų morfologines ypatybes, galima pasakyti, kad ankstyvajai lietuvių kalbos morfologinei sistemai būdingas kai kurių linksnių fleksijos, prielinksnių, priešdėlių, sustabarėjusių iliatyvo, geidžiamosios nuosakos formų archajiškumas. Žinoma, vienos formos tada buvo vartojamos plačiau, kitos siauriau. Vėlesniajame laikotarpyje archaizmais galima laikyti, ypač F. Kuršaičio raštuose pasitaikančias, dviskaitos formas.

7. IŠVADOS

Baigiant biblinių frazeologizmų kalbos variantų ypatybių apžvalgą, galima padaryti keletą apibendrinamųjų išvadų:

1. Lyginant to paties biblinio posakio variantus, įvairaus senumo šaltiniuose galima pastebėti daug įdomių kalbos raidos momentų, išvelgti kaip keitėsi ir keičiasi mūsų kalba.
2. Medžiagos analizė rodo, kad vieni bibliniai frazeologizmai išliko nuo Bretkūno laikų, kiti įgavo naują pavidalą.
3. Rašomoji kalba ilgą laiką neturėjo tvirčiau nusistovėjusių rašybos normų, todėl Šventojo Rašto bibliniai frazeologizmai, kaip ir visas tekstas, parašyti įvairuojančia rašyba. Dabartinė lietuvių kalbos rašyba įsitvirtino XIX a. pab. – XX a. pr.
4. Iš surinktų pavyzdžių aiškiai matyti, kad tie patys frazeologizmai vienų autorių išverčiami vienaip, kitų – kitaip. Luko, Mato evangelijų vertimuose randami leksikos sinonimai, pavyzdžiui:

byloti – atsakyti - tarti

*Ghis **bilolia**, Legio, nes daugia welinu būwa ing ghī įeiję*, J. Bretkūnas (p. 256);
*O anas **atsakie**: Pulkas; nes daug welniu buwo ineje ing aną*, J. A. Giedraitis (p. 101);
*<...> jis **tarė**: Lėgionas; ne daug velnių į jį buvo įėję <...>*, F. Kuršaitis (p. 73);
*Jis **atsakė**: Legijonas; nes į jį buvo įėję daug velnių*, J. Skvireckas (p. 200);
*Šis **atsakė**: „Legionas“. Mat jį buvo apsėdę daug demonų*, Ekumeninė Biblija (p. 87);

indas (bačka) – rykas – vynmaišis

*Ir ne wienas ne pil iauną Winą ing čėnus **indus** [batčkas]*, J. Bretkūnas (p. 42);
*Ney wino jauno pila ing sėnus **indus***, J. A. Giedraitis (p. 13);
*Nepilamas šviežus vynas į senus **rykus***, F. Kuršaitis (p. 13);
*Nepiliama taip pat jauno vyno į senus **vynmaišius***, J. Skvireckas (p. 31);
*Taip pat niekas nepila jauno vyno į senus **vynmaišius***, Ekumeninė Biblija (p. 14).

5. Biblijos frazeologizmai gerai atspindi leksikos variantų įvairovę:

- a) gana turtinga liaudiškos kilmės J. Bretkūno verstų frazeologizmų sinonimika, kurioje išlaikyta nemaža archaizmų (*byloti – atsakyti; susigriešyti – nusidėti*). Pirmieji Biblijos vertėjai (J. Bretkūnas) pavartojo ir naujadarų (*skaitytinė*);
 - b) J. Bretkūno ir F. Kuršaičio vertimuose pasitaiko svetimybų. J. Giedraičio „Naujame įstatyme“ raštų leksika gerokai išgryninta, svetimybų randama kur kas mažiau;
 - c) naujesnių vertimų autoriai leksikos svetimybų atsisakė ir dabartinėje kalboje (kaip matyti iš J. Skvirecko, Ekumeninės Biblijos vertimų) frazeologizmai su svetimybėmis nevartojami.
6. Seniausiojo periodo bibliniai frazeologizmai savo sintaksine struktūra skiriasi nuo vėlesniųjų sakinių:
- a) J. Bretkūno, F. Kuršaičio ir J. Giedraičio Šventojo Rašto vertimuose daug verstinių sakinio konstrukcijų, nelietuviškų modelių;
 - b) J. Skvireckas verstinių sakinio modelių jau beveik nevartoja, o Ekumeninėje Biblijoje jų išvis nėra.
7. Remdamiesi lietuvių kalbos morfologijos sistemos chronologija, galima skirti du morfologijos etapus:
- a) ankstyvajai frazeologizmų morfologijai būdingas kai kurių linksnių fleksijos, prielinksnių, priešdėlių bei kitų formų archajiškumas;
 - b) vėlesnėje morfologinėje sistemoje randamos dviskaitos formos.
8. Dabar bibliniai frazeologizmai (žr. Ekumeninė Biblija) norminami pagal bendruosius lietuvių kalbos rašybos, leksikos, morfologijos ir sintaksės norminimo principus.

8. SUTRUMPINIMAI

BE – Biblijos enciklopedija;

BŽ – Biblijos žinynas;

DLKG – Dabartinės lietuvių kalbos gramatika;

FŽ – Frazeologijos žodynas;

LKE – Lietuvių kalbos enciklopedija;

LLI – Lietuvių literatūros istorija;

LS – Lietuviškieji slapyvardžiai;

MLE – Mažosios Lietuvos enciklopedija;

Šv. R. – Šventasis Raštas;

VLE – Visuotinė lietuvių enciklopedija.

8.2 BIBLIJOS KNYGŲ SUTRUMPINIMAI

<u>Eil. Nr.</u>	<u>Santrumpos</u>	<u>Knygų pavadinimai</u>
1.	Apd	Apaštalų darbai
2.	Apr	Apreiškimas Jonui
3.	Est	Esteros knyga
4.	Iz	Izaijo knyga
5.	Jn	Evangelija pagal Joną
6.	2 Kor	Antrasis laiškas korintiečiams
7.	Lk	Evangelija pagal Luką
8.	Mk	Evangelija pagal Morkų
9.	Mt	Evangelija pagal Matą
10.	Ps	Psalmynas
11.	1 Pt	Pirmasis Petro laiškas
12.	1 Tes	Pirmasis laiškas tesalonikiečiams
13.	2 Tes	Antrasis laiškas tesalonikiečiams

9. ŠALTINIAI¹⁶

1. Biblia: tatai esti wisas Schwentas Raschtas lietuvischai pergulditas / per Jana Bretkuną Lietuvos pleboną Karaliaucziuię, 1590 = Biblia Slavica / herausgegeben von Hans Rothe und Friedrich Scholz. Ser. 6. Paderborn: Schöningh, 1996.
2. Giedraitis J. Naujas istatimas Jezaus Christaus wieszpaties musu. – W.: Iszpaustas pas kunigus missionorius, 1816.
3. Kuršaitis F. Biblija, tai esti visas šventas raštas seno ir naujo testamento į lietuviškąją kalbą perstatytas – Berlynas.: Bybelės, 1910.
4. Skvireckas J. Naujasis mūsų viešpaties Jėzaus Kristaus testamentas. – K.: Šviesa, 1936.
5. Ekumeninė Biblija. Ats. red. P. Kimbrys ir kt. – V.: Lietuvos Biblijos draugija, 1999.

¹⁶ Šaltiniai pateikiami chronologiškai.

8. LITERATŪRA

1. Aleknavičienė O. Jocheno D. Range's Bausteine zur Bretke – Forschung (1992) – pirmasis Bretkūno Biblijos komentarų tomas // Biblijos vertėjas Jonas Bretkūnas. Vilnius, 2002.
2. Aleknavičienė O. Mokslinis Bretkūno Biblijos leidimas Vokietijoje (1991, 1996) // Biblijos vertėjas Jonas Bretkūnas. Vilnius, 2002.
3. Aliulis V. Du pokalbiai apie Naująjį Testamentą // Gimtasis kraštas. 1973. Nr. 38.
4. Biblijos enciklopedija. Red. kol.: D. Clines, J. W. Drane ir kt. – V.: Alma littera [= Alma littera, – K. M.], 1992.
5. Biblijos žinynas. Red. kol.: P. Alexander, D. Alexander. – V.: Alma littera, 2001.
6. Buchanan C. Vienybės siekimas // Krikščionybės istorija. Vilnius, 2000.
7. Čepienė N. Jono Bretkūno biblijos germanizmai // Baltistica. Vilnius, 1998.
8. Čiočytė D. Biblija lietuvių literatūroje. – V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.
9. Dabartinės lietuvių kalbos gramatika. Red. kol.: V. Ambrazas ir kt. – V.: Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas, 1996.
10. Drotvinas L. Priežasties ir tikslo sudėtinės konstrukcijos XVI – XVII a. lietuvių kalbos raštuose // Kalbotyra. 1964. T. 10.
11. Frazologijos žodynas. Ats. red.: J. Paulauskas. – V.: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
12. Gelumbeckaitė J. Postpoziciniai vietininkai J. Bretkūno „Evangelijos pagal Luką“ vertime // Baltistica. 1997. Nr. XXXII (2).
13. Gelumbeckaitė J. Biblijos vertimai į lietuvių kalbą // Krikščionybės istorija. Vilnius, 2000.
14. Jakštas – Dambrauskas A. Apie katalikiškus lietuviškus šventraščio vertimus ir vertėjus. – K.: Žaibas, 1933.
15. Jonikas P. Lietuvių kalba ir tauta amžių būvyje. – Čikaga.: Lituanistikos instituto I – kla, 1987.
16. Kaunas D. Mažosios Lietuvos knyga. – V.: Baltos lankos, 1996.
17. Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. – V.: Mintis, 1968.
18. Lane T. Biblijų antplūdis // Krikščionybės istorija. Vilnius, 2000.

19. Lebedys J. Senoji lietuvių literatūra. Red. kol.: A. Jovaišas ir J. Riškus. – V.: Mokslas, 1977.
20. Lietuviškieji slapyvardžiai. Red. kol.: R. Varnienė ir kt. T. 2. – V.: Bibliografijos ir knygotyros centras, 1996.
21. Lietuvių literatūros istorija. Ats. red. K. Korsakas. T. 1. – V.: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957.
22. Lietuvių kalbos enciklopedija. Red. kol.: V. Ambrazas ir kt. – V.: Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas, 1999.
23. Maskuliūnas B. Biblijos tekstas – kalbos raidos liudytojas // Istoriniai tekstai ir vietos kultūra. 2004
24. Mažosios Lietuvos enciklopedija. Red. kol.: A. Matulevičius ir kt. – V.: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
25. Palionis J. Lietuvių rašomosios kalbos istorija (2-asis pataisytas ir papildytas leidimas). – V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995.
26. Palionis J. (Jonas Bretkūnas) Pratarmė // Rinktiniai raštai. Mokslas, 1983.
27. Paulauskas J. Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas. – K.: Šviesa, 2003.
28. Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologija. – V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1994.
29. Paulauskienė A. Lietuvių kalbos morfologijos apybraiža. – K.: Šviesa, 1983.
30. Paulauskienė A. Gramatinės lietuvių kalbos vardažodžių kategorijos. – V.: Mokslas, 1989.
31. Rosinas A. Lietuvių kalbos daiktavardžių ir įvardžių dviskaitos raida // Baltistica. 1994. Nr. 4
32. Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos leksika. – V.: Mokslas, 1990.
33. Skardžius P. Naujojo testamento vertimų lietuvių kalba // Rinktiniai raštai. T. 3. 1998.
34. Swiderkowna A. Pašnekesiai apie Bibliją. – V.: Alma littera, 2001.
35. Šventasis Raštas. Ats. red.: J. Paulauskas ir kt. – V.: Katalikų pasaulis, 1998.
36. Tumelis J. Vertimai į lietuvių kalbą // Visuotinė lietuvių enciklopedija. Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas, 2003.
37. Vaitkevičiūtė V. Posakių ir žodžių žodynas. – V.: Žodynas, 2001.
38. Visuotinė lietuvių enciklopedija. Red. kol.: A. Račis ir kt. – V.: Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas, 1999.

39. Walton S. Dievo žodžio išplitimas – vertimo tikslas // Biblijos žinynas. Vilnius, 2001.
40. Wooton R. W. F. Biblijos vertimai // Krikščionybės istorija. Vilnius, 2000.
41. www. biblija. lt
42. Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. T. 3. – V.: Mokslo, 1988.
43. Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. T. 4. – V.: Mokslo, 1990.
44. Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. T. 5. – V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992.
45. Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. – V.: Mokslo, 1980.
46. Смит Логан. П. Фразеология английского языка. – М.: Государственное учебнопедагогическое издательство министерства просвещения РСФСР, 1959.
47. Махмутова А. Хисамова Г. Фразеологизмы – библеизмы на практических по русскому языку со студентами национального отделения университета // Studia rossica posnaniensia. Poznan, 2001.
48. Хлебда В. Десакрализация и ресакрализация библейской фразеологии в русской печати последнего десятилетия // Studia rossica posnaniensia. Poznan, 2001.
49. Штайн К. Философско-религиозный дискурс О. Павла Флоренского дополнительность // Studia rossica posnaniensia. Poznan, 2001.

